

Sisekaitseakadeemia

Finantskolledž

Margot Mägi

**HUULETUBAKA ILLEGAALNE PAKKUMINE EESTIS
KOHTUSSE JÕUDNUD JUHTUMITE PÕHJAL**

Lõputöö

Juhendaja:

Indrek Saar, PhD

Tallinn 2023

SISEKAITSEAKADEEMIA LÕPUTÖÖ ANNOTATSIOON

Finantskolledž	Kaitsmise kuu ja aasta: juuni 2023
Töö pealkiri eesti keeles: Huuletubaka illegaalne pakkumine Eestis kohtusse jõudnud juhtumite põhjal	
Töö pealkiri võõrkeeles: <i>Illegal Supply of Snus Based on Court Cases in Estonia</i>	
<p>Lõputöö on kirjutatud eesti keeles ja koosneb 49 leheküljest, sealhulgas kahest lisast lehekülgedel 48 ja 49. Lõputöös on kasutatud kokku 48 erinevat eesti- ja inglisekeelset allikat, millele on autor lõputöös viidanud. Andmete illustreerimiseks on kasutatud 8 tabelit ning 1 joonist.</p> <p>Uurimisprobleemina on püstitatud küsimus: millised majanduslikud tunnused iseloomustavad huuletubaka pakkumist illegaalsel turul Eestis? Töö eesmärgi saavutamiseks on püstitatud järgmised uurimisülesanded:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Analüüsida teoreetiliste allikate põhjal huuletubaka olemust, illegaalse turu tekkimise põhimõtteid ning tubakatoodete tarneahelaid ja tubakatoodete illegaalse turu osalisi. • Analüüsida karistusseadustiku § 376 lg 1 alusel jõustunud kohtulahendeid ning kohtutoimikuid illegaalse huuletubakaga seotud juhtumite kohta. • Sünteesida teooriat ja uuringutulemusi huuletubaka illegaalse turu tarneahelate ning turuosaliste kohta. <p>Uuringu tulemustest selgus, et Eestis tegutsevad kuritegelikul huuletubaka turul pigem üksikisikud, kes ei ole omavahel organiseerunud. Kauba tarded toimuvad lühikestel vahemaadel ning üldiselt hoitakse ebaseaduslikku kaupa kas enda elukohas või siis autodes, millega kaupa tarniti. Huuletubaka turul on monopolistlik konkurents ning isikud saavad turule siseneda ilma takistusteta. Huuletubakas siseneb Eesti turule läbi selle suurima tootjamaa Rootsi, kuna Rootsi ning Eesti on üksteisele ligidal. Rootsis on huuletubakas vabalt müügil ja ostmiseks takistusi ei ole. Peamiselt transporditakse huuletubakat edasi sõiduautode või kaubikutega.</p>	
Lisad: Lisa 1. Koodipuu, Lisa 2. Analüüsitud kohtulahendid	
Võtmesõnad: illegaalne turg, huuletubakas, tarneahel, salakaubavedu	
Võõrkeelsed võtmesõnad: <i>illicit market, snus, supply chain, smuggling</i>	
Säilitamise koht: Sisekaitseakadeemia raamatukogu	
<p>Töö autor: Margot Mägi</p> <p>Olen koostanud lõputöö iseseisvalt. Kõik lõputöö koostamisel kasutatud teiste autorite tööd, seisukohad, kirjalikest allikatest ja mujal allikates saadud info on nõuetekohaselt viidatud. Annan Sisekaitseakadeemiale tasuta loa (lihtlitsentsi) minu loodud teose reprodutseerimiseks säilitamise ja elektroonilise avaldamise eesmärgil, sealhulgas Sisekaitseakadeemia raamatukogu digikogusse lisamise eesmärgil kuni autoriõiguse kehtivuse tähtaja lõppemiseni. Annan loa teose üldsusele kättesaadavaks tegemiseks Sisekaitseakadeemia veebikeskkonna kaudu sealhulgas Sisekaitseakadeemia raamatukogu digikogu kaudu kuni autoriõiguse kehtivuse tähtaja lõppemiseni. Olen teadlik, et nimetatud õigused jäävad alles ka autorile. Kinnitan, et lihtlitsentsi andmisega ei riku ma teiste isikute intellektuaalomandi ega isikuandmete kaitse õigusaktidest tulenevaid õigusi.</p> <p>Allkiri: /allkirjastatud digitaalselt/</p>	
<p>Vastab lõputöö nõuetele</p> <p>Juhendaja: Indrek Saar /allkirjastatud digitaalselt/</p>	
<p>Kaitsmisele lubatud</p> <p>Kolledži direktor: Kerly Randlane /allkirjastatud digitaalselt/</p>	

SISUKORD

MÕISTETE JA LÜHENDITE LOETELU.....	4
SISSEJUHATUS	5
1. ALTERNATIIVSETE TUBAKATOODETE TURG	9
1.1. Alternatiivsete tubakatoode olemus ning ajalugu	9
1.2. Illegaalsete turgude tekkimine ning kuritegelikud organisatsioonid.....	12
1.3. Tubakatoode tarneahel	16
1.4. Turukonkurents ning osalised tubakatoode salaturul	19
2. HUULETUBAKA ILLEGAALNE TURG EESTIS	23
2.1. Uuringu läbiviimise meetodika, valim ja protsess	23
2.2. Kohtutoimikute ja kohtulahendite analüüs.....	26
2.3. Tulemuste analüüs.....	32
KOKKUVÕTE	41
SUMMARY	43
VIIDATUD ALLIKATE LOETELU	44
Lisa 1. Koodipuu	48
Lisa 2. Analüüsitud kohtulahendid.....	49

MÕISTETE JA LÜHENDITE LOETELU

Bidid – Peenikesed käsitsi rullitud India sigaretid, mis on valmistatud kohapeal kasvatatud tubakast ning keeratud Ida-India eebenipuu lehtedesse (Lazarous, *et al.*, 2020, p. 1).

Bootlegging – Tubakatoodete ostmine madala maksumääraga riikidest nende edasimüümiseks kõrgema maksumääraga riikides (Von Lampe & Kurti, 2016, p. 330).

GothiaTek® standard – Vabatahtlik standard kõikide suitsuvabade tubakatoodete jaoks Euroopas, määratakse tubakatoodete koostis, nõuded tootmisprotsessile ning tarbijateabele (Rutqvist, *et al.*, 2011, pp. 5, 7).

Illegaalsed valged (*illicit whites*) – Seaduslikult toodetud ainulaadsete kaubamärginimedega all või ilma kaubamärgita sigaretid, mis puuduvad täielikult seaduslikest turustuskanalitest (Von Lampe & Kurti, 2016, p. 330).

IRA – Iiri Vabariiklik Armeed (Shine, *et al.*, 2019, p. 32).

Kretekid – Indoneesia nelgimaitsetelised sigaretid (Soldz & Dorsey, 2005, p. 549).

SISSEJUHATUS

Suitsetajate arv on Eestis viimaste aastakümnetega oluliselt vähenenud, kuid viimastel aastatel on tarbimise langustrend peatunud. Euroopa Liidu ning Eesti tubakapoliitika on tunduvalt jõulisem kui alkoholipoliitika, Euroopas on viimasel aastakümnel läbi aktsiisi tõstetud tubakatoodete jaehindu, piiratud reklaami, sisse on viidud tarbimis- kui ka müügi piiranguid. Elanike hoiakud on muutunud suitsetajate ning passiivse suitsetamise suhtes aina kriitilisemaks. (Orro, *et al.*, 2022, lk 3)

Tavapärase suitsetamise olulise piiramise tõttu võtavad turul positsiooni tubakatoodete analoogid. Ettevõtjad on arendanud e-sigarettide äri, Eestis on legaliseeritud nikotiinipatjade müük, turule on tulnud kuumutatavad tubakatooted. Toodete kahjulikke mõjusid on veel uuritud vähe ning ei teata nii palju nende riskidest. Noorte jaoks võivad olla mitte nii kahjulikuna reklaamitud tooted tee tavasigarettide juurde. (Orro, *et al.*, 2022, lk 3)

Nikotiinipatjade müügi legaliseerimine Eestis aastal 2019 ei ole aga ära kaotanud huuletubaka müüki mustal turul. Jätkuvalt müüakse huuletubakat, millelt ei ole tasutud aktsiisi ning avastatakse piiriülest alternatiivsete tubakatoodete toimetamist.

Euroopa parlamendi ja nõukogu direktiiv 2014/40/EL artikkel 17 sätestab suukaudseks kasutamiseks mõeldud tubaka turustamise Euroopa Liidus. Liidu liikmesriigid keelavad suukaudseks kasutamiseks mõeldud tubaka turule viimise, ilma, et see piiraks Austria, Soome ja Rootsi ühinemisartikli artikli 151 kohaldamist. Ühinemisakti artiklis 151 tehakse Rootsil sellest keelust erand. (Euroopa Parlamendi ja Nõukogu direktiiv 2014/40/EL, 2014)

Lõputöö teema on aktuaalne, kuna huuletubaka tarvitamine on olnud pidevas tõusutrendis. Huuletubakat tarvitavad igapäevaselt 2,1% elanikkonnast ning igapäevaselt 0,8% elanikkonnast (Reile & Veideman, 2021, lk 56). Ühtlasi on Maksu- ja Tolliameti arengukavas välja toodud, et eesmärk on tõkestada isikute tegvust, kes on otsustanud saada majandustegevuses ausa ettevõtluse eest konkurentsieelise kuritegelikul viisil: maksukohustust varjates, tagastusnõudeid suurendades või salakaupa käideldes. Erilist tähelepanu pööratakse kuritegeliku tulu tagasivõtmisele ja rahvusvahelisele koostööle. (Maksu- ja Tolliamet, 2021, lk 19)

Eestis on ratifitseeritud Maailma Terviseorganisatsiooni (WHO) tubaka tarbimise leviku vähendamise raamkonventsioon, millega seoses on välja töötatud tubaka pakkumise, nõudluse ja kahju vähendamise strateegiad, et parandada inimeste tervist tubaka tarbimise ja tubakasuitsuga kokkupuute kõrvaldamise või vähendamise teel. Muuhulgas raamkonventsiooni IV osa artikkel 15 lõikes 4 lepitakse kokku, et tubaka tarnimise vähendamiseks ning ebaseadusliku tubakaäri kõrvaldamiseks konventsiooniosaline jälgib ja kogub andmeid tubakatoodete piiriülese kaubanduse ja ebaseadusliku äri kohta ning vajaduse korral vahetab infot maksu-, tolli või muude ametite vahel ning võtab vajaduse korral meetmeid, mis võimaldavad konfiskeerida ebaseadusliku tubakaäri tulusid. (Riigikogu, 2005)

Aktuaalsust lisab teemale ka asjaolu, et tubakatoodete jaehinnad on kasvanud igal aastal, mis on tulenenud tubaka aktsiisimäärade suurenemisest. Tubakatoodete tarbijahinnaindeks on viimase kümne aasta jooksul kasvanud igal aastal kiiremini kui üldine kaupade ja teenuste tarbijahinnaindeks ning selle tulemusena on tubakatooted muutunud hinna poolest tarbijatele raskemini kättesaadavaks. Kui 2018. aastal sai keskmise netokuupalga eest osta 290 sigaretipakki, siis 2020. aastal oli see 278 sigaretipakki. (Orro, *et al.*, 2022, lk 14) Hinnatõusul on sealjuures ka mõju illegaalsele tubakatoodete turule. Madalama sissetulekuga tarbijate jaoks muutub atraktiivsemaks salatubaka tarbimine. Arvestades, et nikotiin on tugevalt sõltuvust tekitav aine, siis tarbijad, kes ei suuda tubakatoodetest loobuda, hakkavad pigem tarbima illegaalseid kaupu. Seadusliku ja ebaseadusliku tubaka hind on selles võtmeteguriks. (Farrell & Fry, 2013, p. 1) Eeldada võib, et samamoodi toimib ka illegaalse huuletubaka turg, kus tarbijad otsivad odavamaid hindu.

Lõputöö teema on uudne, kuna varasemalt on illegaalset tubakaturgu uuritud teadustöodes pigem sigarettide kaudu (Pizarro, *et al.*, 2022, pp. 301–317; Skinnari & Korsell, 2016, pp. 273–299). Sisekaitseakadeemias on kirjutanud lõputöö „Nikotiinipatjade legaliseerimise mõju illegaalsele huuletubaka turule“ Eres (2021, lk 42), kes jõudis oma lõputöös järeldusele, et nikotiinipatjade lihtne kättesaadavus ja hind on mänginud rolli illegaalse huuletubaka müügikoguste vähenemises ning mis tahes keelatud toote legaliseerimine avaldab suurt mõju ebaseaduslikule turule, kui legaalsel turul on toode kättesaadav mõistliku hinnaga. Adamberg (2018) on kirjutanud lõputöö teemal „Alternatiivsete tubakatoodete aktsiisi mõju tubakaturule.“ Lõputöös uuriti alternatiivsete tubakatoodete aktsiisi kehtestamise mõju tarbijate käitumisele. Autorile

teadaolevalt ei ole aga uuritud varasemalt küsimust, milline on illegaalsel huuletubaka turul konkurents ning milline on vastavalt Eestis jõustunud kohtulahenditele ning nendega seotud kohtutoimikutele turul osalejate profiil ja tarneahelad. Tarneahelate ja konkurentsi tundmine võimaldab paremini aru saada turupakkumise kujunemisest ja seda mõjutatavatest teguritest, mis on oluliseks sisendiks ka illegaalse tegevuse tõkestamisstrateegiate välja töötamisel. Lõputöö lisaväärtus seisneb selles, et autor analüüsib kohtulahendite juurde kuuluvaid toimikuid, millest saab parema ülevaate huuletubaka tarneahelatest ning turuosalistest. Suuremat tähelepanu pöörab autor antud töös kohtutoimikutes olevatele ülekuulamisprotokollidele, mida kohtulahendites ei avaldata, kuid pakuvad turust ülevaate saamiseks väärtuslikku informatsiooni.

Lõputöös otsitakse vastust uurimisprobleemile, millised majanduslikud tunnused iseloomustavad huuletubaka pakkumist illegaalsel turul Eestis?

Uurimisprobleemile vastuse saamiseks püstitab autor järgmised uurimisküsimused:

- Kes on huuletubaka illegaalse turu osalised?
- Milline on huuletubaka illegaalsel turul konkurentsivorm?
- Kuidas toimub illegaalse huuletubakaga kauplemine?
- Millised on huuletubaka tarneviisid?

Lõputöö eesmärgiks on välja selgitada huuletubaka pakkumise tarneahel Eestis kohtusse jõudnud juhtumite põhjal.

Lõputöö eesmärgi saavutamiseks püstitab autor uurimisülesanded:

- Analüüsida teoreetiliste allikate põhjal huuletubaka olemust, illegaalse turu tekkimise põhimõtteid ning tubakatoodete tarneahelaid ja tubakatoodete illegaalse turu osalisi.
- Analüüsida karistusseadustiku § 376 lg 1 alusel jõustunud kohtulahendeid ning kohtutoimikuid illegaalse huuletubakaga seotud juhtumite kohta.
- Sünteesida teooriat ja uuringutulemusi huuletubaka illegaalse turu tarneahelate ning turuosaliste kohta.

Lõputöö püstitatud eesmärgi saavutamiseks kasutatakse empiirilist kvalitatiivset uurimismeetodit (Whittaker, 2002, p. 251). Andmekogumismeetodina kasutatakse dokumendianalüüsi, mis põhineb kohtutoimikute analüüsil (Laherand, 2010, lk 258) ning

valimina kasutatakse eesmärgistatud valimit (Andrade, 2021, p. 87). Dokumendianalüüsil kogutakse andmeid selle kohta, kes on turuosalisel huuletubaka illegaalsel turul, kuidas toimivad tarneahelad ning milline on huuletubaka illegaalsel turul turukonkurents.

Lõputöö koosneb kahest peatükist. Esimene ehk teoreetiline osa jaguneb neljaks alapeatükiks. Esimeses alapeatükis kirjeldatakse teoreetiliste allikate abil alternatiivsete tubakatoodete ajalugu ning olemust, teises alapeatükis kirjeldab autor illegaalseid turge ning nende tekkimist ja kuritegelike organisatsioone illegaalsel turgudel, kolmandas alapeatükis antakse ülevaade tubakatoodete tarneahelatest ning neljandas peatükis kirjeldatakse turukonkurentsi ning antakse ülevaade osalistest tubakatoodete salaturul. Teine peatükk koosneb kolmest alapeatükist. Esimene alapeatükk kirjeldab lõputöös kasutatud uurimismetoodikat ning valimit, teises alapeatükis analüüsitakse kohtutoimikuid ning kohtulahendeid, mis on tehtud seoses huuletubaka ebaseadusliku käitlemisega ning kolmandas alapeatükis analüüsitakse saadud tulemusi.

1. ALTERNATIIVSETE TUBAKATOODETE TURG

Huuletubaka illegaalse turu toimimise mõistmiseks peab esmalt üldisemalt vaatlema illegaalsete turgude toimise ning tekkimise põhimõtteid ning selgitama alternatiivsete tubakatoode erinevust traditsioonilisest tubakatoodest. Samuti peab vaatlema üldisemalt tubakatoode tarneahelaid ning turul osalejaid, et tekiks arusaam Eesti huuletubaka illegaalse turu kohta.

1.1. Alternatiivsete tubakatoode olemus ning ajalugu

Antud peatükis vaatleb autor lähemalt alternatiivsete tubakatoode mõistet ja ajalugu ning traditsioonilist Rootsi huuletubaka ehk snusi saamislugu.

Alternatiivseteks tubakatoodeteks nimetatakse üldiselt kõiki tubakatooteid, va. tubakakomponente sisaldavaid sigarete. Põlevate alternatiivsete tubakatoode hulka võivad kuuluda näiteks vesipiip, sigar, sigarillo, bidid, kreteksid, käsitsi keeratavad sigaretid (*RYO cigarette*), maitsestatud sigaretid, samas kui mittesüttivad või suitsuvabad tubakatoode on näiteks snus ja snuff. (Pénzes, *et al.*, 2019, p. 3)

Esimest korda kasvatati tubakat hinnanguliselt 5000–3000 aastat eKr. Perekonda *Nicotiana* kuulub 64 liiki, millest ainult kahte kasutavad inimesed tarbimiseks – *nicotiana tabacum*, mis on kõrge, üheaastase kasvuajaga laialeheline taim ning *nicotiana rustica*, millel on lühemad ja lihavamad lehed. Viimast sorti kasvatatakse ja tarbitakse peamiselt Venemaal, Poolas, teistes Ida-Euroopa riikides ning osades Aasia ja Aafrika riikides. *Nicotiana tabacum* on eelistatud Ameerikas ja Euroopa riikides selle lehtede plastilisuse ja liikide agronoomilise mitmekesisuse tõttu. Ajaloolased usuvad, et põlisameeriklased hakkasid tubakat kasutama meditsiinilistel ja tseremoniaalsetel eesmärkidel. Tubakat nuusutati, näriti, söödi ja joodi. Euroopasse toodi tubakas pärast Ameerika avastamist. Tubakas alustas oma Euroopa elu paleeaedades, kus õukonnaarstid tundsid huvi selle ravipotentsiaali vastu. 1570. aastaks kasutasid Euroopa arstid tubakat universaalse ravivahendina kõikide inimeste haiguste, sealhulgas vähi korral. (Melikian & Hoffmann, 2009, p. 85)

Huuletubakas ehk snus leiutati Rootsis 1800. aastate alguses. Valmistati seda jahvatatud tubaka lehtedest, soolast, veest ning kaaliumkloriidist. (Rutqvist, *et al.*, 2011, p. 12) Rootsi huuletubakat kuumtöödeldakse. Kuumutamisprotsessi eesmärk on tappa bakterid,

andes steriilsema toote. Samaaegselt aitab see kaasa tubakaspetsiifiliste nitrosamiinide madalamale tasemele. Rootsi snusi tootjad on võtnud kasutusele vabatahtlikud standardid, mida nimetatakse GothiaTek® standarditeks. Viimased seavad piirangud teatud suukaudse tubaka koostisosadele ja lubavad ainult neid lisa-, lõhna- ja maitseaineid, mis on toiduainetes juba lubatud. Huuletubakatoote pH-tase on vahemikus 7,8–8,5, mis on oluline, kuna aitab nikotiinil imenduda kiiremini läbi limaskesta. (Melikian & Hoffmann, 2009, p. 86)

Huuletubaka populaarsusele aitas kaasa kasutamise lihtsus näiteks töötamise ajal ning madal hind võrreldes tavalise tubakaga. Traditsiooniliselt paigutatakse huuletubaka padjake ülahuule eesmise osa ning igeme vahele. Taoline kasutusviis tagas, et tubakaga ei oleks segatud liigselt sülge ning kõrvaldas vajaduse sülitada. 1940. aastate alguseni oli huuletubakas peamine Rootsis kasutatava tubaka vorm. 1930. aastatel hakkasid koguma populaarsust sigaretid ning asendasid hiljem huuletubaka kui kõige sagedamini kasutatava tubakatoote. (Rutqvist, *et al.*, 2011, p. 12)

Rootsis on huuletubaka tarbimine märgatavalt levinum meeste seas, kuid mõlema soo puhul tarvitavad snusi pigem nooremad vanuserühmad ning nende hulgast need, kes elavad üksi või on töötud. Rootsis läbiviidud uuringu kohaselt on näiteks 40-aastaste meeste seas huuletubaka tarvitamine 1,7 korda suurem kui 60-aastaste meeste hulgas ning 5,6 korda kõrgem kui naiste seas. Huuletubakat tarvitavad enim keskharidusega mehed, kuid seevastu naistest tarvitavad rohkem huuletubakat kõrgharidusega naised. Meeste seas on huuletubaka levimus üldiselt kõrgem maapiirkondades. (Norberg, *et al.*, 2011, p. 4)

Eestis ning Põhjamaades suureneb noorte seas huuletubaka ning snusi sarnaste nikotiinitoodete kasutamine. Toodet arendatakse pidevalt, et see oleks eriti atraktiivne noorele tarbijale. Müügile tulevad erineva maitse ning suurusega padjakesed ja erineva kuju ja värvusega pakendid. Tootearenduses on jõutud ka snus-laadsete toodeteni ehk nikotiinipatjadeni, milles on tubakalehtede asemel nikotiini sisaldav pulber. Huuletubaka tarvitamisega kaasnevad aga ka märkimisväärsed terviseriskid. Negatiivne mõju avaldub südame-veresoonkonna tervisele, suureneb diabeedi risk, kahjustub suu tervis. Nikotiin tekitab tugevat sõltuvust ning on eriti kahjulik veel arenevale kehale, sealhulgas ka ajule. (Salokannel & Ollila, 2021, p. 541) Eestis ei või alla 18-aastased huuletubakat omada ja kasutada, kuid alaealiste sõnul saab seda siiski kergesti kätte. Noored ei hinda aga huuletubaka kasutamist kõige meeldivamaks tegevuseks, kuna selle tarvitamisest hakkab

nina kipitama, silmad punetama ja suhu tekib ebameeldiv maitse. Sellest hoolimata kogub huuletubakas kiirelt populaarsust. (Tervise Arengu Instituut, 2015)

Eestis reguleerib suukaudseks kasutamiseks mõeldud tubaka müüki tubakaseadus. Tubakaseadus § 24 sätestab, et suitsuvaba tubakatoote käitlemine on keelatud, välja arvatud suitsuvaba tubakatoote ladustamine ärilisel eesmärgil käitatava sellise laeva pardal, mis suundub riiki või lähtub riigist, kus laeval ladustatava suitsuvaba tubakatoote müük on lubatud. Tubakaseaduse § 6 lõige 1 punkt 2 selgitab, et käitlemine on tubakatoodete või sellega seonduva tootega kauplemine. Vaatamata huuletubaka müügi keelule, võib siiski enda tarbeks huuletubakat Eestisse toimetada. Tubakaseadus § 31¹ sätestab suitsuvaba tubakatoote Eestisse toimetamise piiramise. Käitlemiseks keelatud suitsuvaba tubakatoodet võib füüsiline isik mitteärilisel eesmärgil Eestisse tuua koos temaga liikuvast pagasis teisest liikmesriigist maksimaalselt kümme pakki tingimusel, et ühes pakis ei ole toodet rohkem kui 50 grammi. (Tubakaseadus¹, 2005)

Uue tootena on turule tulnud tubakavabad, suitsuvabad ning mitte sülitamist vajavad nikotiinikotikesed, mille välimus meenutab Rootsi huuletubakat. Nikotiinipadja kasutamisel pole vaja sisse hingata suitsu ega auru. Padjakessed on mõeldud täiskasvanud tubaka- ja nikotiinitarbijatele ning on saadaval erineva nikotiinitugevusega. Kasutatakse ülahuule all kuni tund ning seejärel visatakse ära. Nikotiinipatjade ja huuletubaka keemiline koostis viitab sellele, et nikotiinipatjade kasutajad puutuvad kokku vähemate mürgiste ühenditega kui huuletubaka kasutajad. (Lee, *et al.*, 2022, p. 2)

Nuusktubakas ehk snuff võib olla nii kuivas kui ka niiskes vormis. Kuiv nuusktubakas on peeneks pulbristatud tubakas, mida võib tarbida nii suu kui nina kaudu. Niiske nuusktubakas on maitsestatud, peeneks jahvatatud või hakitud, õhu käes kuivatatud tubakas. Närimistubakas või nuusktubakas asetatakse närimiseks või imemiseks suhu, põske või alahuule alla. Niiske nuusktubakas ja närimistubakas stimuleerivad süljevoolust ning võivad vajada väljasülitamist, mistõttu nimetatakse neid ka „sülitatav tubakas“. Närimistubakas oli 20. sajandi vahetusel Ameerika Ühendriikides juhtiv tubakatarbimise vorm. Seejärel nuusktubaka ning närimistubaka müük langes, kuna sigarettide populaarsus kasvas ja saavutas haripunkti 1960. aastatel. (Melikian & Hoffmann, 2009, p. 86)

Alternatiivsete tubakatoodete hulka kuuluvad ka kuumutatavad tooted (HNB seadmed). Kuumutatud tubakatooted suunavad elektrooniliselt juhitud seadmest soojust

erinevatele tubakaliikidele. Seade tekitab nikotiini sisaldava aerosooli, mis seejärel sisse hingatakse. Kõige olulisem erinevus HNB toodete ja põlevate sigarettide vahel on see, et tubakale rakendatav kuumus ei ületa maksimaalset töötemperatuuri 350 °C, võrreldes põleva sigareti temperatuuriga milleks on 800 °C. Teoreetiliselt on HNB seadme eesmärk vähendada traditsioonilise suitsetamise ajal tekkivate toksiliste ainete kontsentratsiooni või neid täielikult vältida. Seadmed on konstrueeritud taoliselt, et need oleksid võimalikult sarnased nende põlevate analoogidega ning jäljendaksid suukaudset nikotiini sisse- ja väljahingamist, maitset ning nikotiini kiiret süsteemset manustamist. HNB toodete kasutamisel ei teki suitsu, tuhka ega lõhna nagu tavaliste sigarettide puhul. (Bjurlin, *et al.*, 2021, pp. 153–154)

Alternatiivseteks tubakatoodeteks nimetatakse kõiki tubakatooteid, mis ei ole traditsioonilised suitsetatavad sigaretid. Üha enam tulevad turule erinevad tubaka- ja nikotiinitooted, mis on eriti atraktiivseks muudetud noorele tarbijale, olles erinevate maitsetega ning mille pakend on erineva kujunduse ja värvusega. Rootsi huuletubakale alternatiiviks on kaupmehed turule toonud nikotiinikotikesed, mida võib vastavalt tubakaseadusele vabalt jaekaubanduses müüa. Huuletubakat ei või küll alla 18-aastased tarbida, kuid kahjuks alaealised on välja toonud, et seda saab siiski kergesti kätte.

1.2. Illegaalsete turgude tekkimine ning kuritegelikud organisatsioonid

Illegaalne turg, mille kohta saab veel öelda ka paralleelturg, ebaseaduslik turg, must turg või varimajandus, on üles ehitatud turul osalevate isikute pingutustele oma tegevust täielikult või osaliselt varjata (Mursa, *et al.*, 2014, p. 475). Varimajandust võib seostada legaalse majandustegevusega, milleks on maksudest kõrvalehoidumine ning maksuameti mitte teavitamine oma tegevusest, näiteks tollis deklareeritud kaupade pealt maksude mittetasumine, kauba õige väärtuse varjamine või teavitamine, et kaupa on vähem kui tegelikult, et mitte maksta õiglast tollimaksu. Teisest küljest kuulub varimajanduse definitsiooni alla ka ebaseaduslik majandustegevus: varastatud kaubaga kauplemine, narkootikumide tootmine ja müümine, ebaseaduslikud hasartmängud, pettused, relvakaubandus, alkoholi ning tubakatoodete salakaubavedu. Seetõttu on varimajanduse täpset definitsiooni raske anda nähtuse keerukuse tõttu ning asjaolul, et varimajandus kohaneb kergesti majanduslike, õiguslike ning maksualaste muutustega. Varimajandust

defineeritakse aga enim kui majandustegevust, mis ei ole ametlikult registreeritud. (Dumitrescu, *et al.*, 2009, p. 989)

Illegaalne turg ei teki tingimata vahetatavate toodete ebaseaduslikkusest, vaid pigem tehingu õigusvastasusest. Vahetustingimusi seaduslikult keelates võivad ametiasutused luua musti turge kõige jaoks, kui sellest tulenev nõudlus vastab ettenähtud tingimustele või nõudlus ületab pakkumise. Tihti on piirangud seotud sellega, kes võivad tehinguid teha, aeg-ajalt ka tehingu eesmärgiga. Mõnikord põhinevad piirangud aga teatud kaupade või teenustega kauplemisel. Kõige sagedamini tekitavad illegaalseid turge siiski seaduslikult reguleeritud hinnad kaupadele või teenustele. (Brooks, 2020, p. 154)

Kuritegelikud rühmitused illegaalsete ettevõtete mõistes on kujundatud nende keskkonnast ja konkreetsetest ülesannetest. Ebatõenäoline on, et dünaamilises keskkonnas rühmastruktuurid püsivad. Euroopas tehtud empiirilised uuringud näitavad, et kurjategijate valdavad struktuurilised koostöömustrid on isiklike suhete võrgustikud, mida siis kasutatakse vastavalt võimalustele paindlikult ära kuritegude toimepanemiseks kui asjaolud seda nõuavad. Seetõttu ei ole mustal turul tegutsevate rühmituste järjepidevus mitte seotud konkreetse rühmastruktuuriga, vaid selle aluseks olevate kuritegelikult ära kasutatavate sidemete võrgustikuga. Kuritegelikes rühmitustes võib näiteks hierarhilist struktuuri pidada vajalikuks eelduseks neile, kes soovivad kehtestada oma kontrolli teatud territooriumi või turuosa üle. (Von Lampe, 2005, p. 11)

Euroopa illegaalseid turge iseloomustab kuritegelike osalejate paljus, alates suurtest ja organiseeritud „traditsioonilistest“ rühmitustest kuni väiksemate jõukude ning lahtiste võrgustikeni, kuhu võidakse aeg-ajalt palgata üksikisikuid. Enamik ebaseaduslikke turge, seda eriti jaemüügi tasandil ei ole väheste suurte, hästi tuvastatavate kurjategijate rühmade monopoli all olevad organisatsioonid. Organiseeritud kuritegevuse rühmitusi Euroopas iseloomustavad üha enam suurem paindlikkus ning voolavus. Salakaubavedude marsruutide areng, müügikohtade areng (tehinguid ei tehta mitte enam ainult füüsiliselt vaid ka virtuaalselt) ning uued maksevahendid (nt. bitcoinid) on pakkunud uusi võimalusi uuteks pandlikeks kuritegelike võrgustike tekkeks, mis toimivad mitmel tasandil korraga. Kuritegelikud rühmitused on üha enam riikidevahelised ning rahvusvahelised ja tegutsevad korraga mitmel ebaseaduslikel turgudel. Euroopas on 3600st aktiivseks tunnistatud organiseeritud rühmitusest rohkem kui 30% seotud mitme kuritegevuse liigiga ning rohkem kui 70% on rahvusvahelise liikmeskonnaga. (Savona & Riccardi, 2015, p. 38)

Kõige sagedasemad Euroopa illegaalsetel turgudel esinevad kurjategijate profiilid on järgmised (Savona & Riccardi, 2015, pp. 38–39):

- traditsioonilised maffia-tüüpi organiseeritud rühmitused;
- hierarhiliselt ülesehitatud kuritegelikud rühmitused;
- lahtised kuritegelikud võrgustikud;
- endiste sõjaväelaste moodustatud kuritegelikud rühmitused;
- endised paramilitaarsed ja separalistlikud/terroristlikud rühmitused;
- praegused terroristlikud rühmitused;
- vahendajad ning maaklerid.

Traditsioonilisteks maffia-tüüpi rühmitusteks on näiteks kuritegelikud rühmitused, mis on seotud Itaalia maffia ja mõnede Hiina kuritegelike organisatsioonidega. Koosnevad sageli alalistest liikmetest, kes on omavahel suguluses või tihedalt seotud. Viimastel aastakümnetel on paljud neist organisatsioonidest kujundanud ümber enda rühmituste struktuuri, muutudes hierarhilistest grupeeringutest keeruliste võrgustikega organisatsioonideks. Enamik nendest rühmitustest on võimelised tegutsema samaaegselt mitmes ebaseaduslikus tegevuses korruga ning suutelised liigutama kaupu ning kapitali kiiresti üle riigipiiride. Hierarhilistel kuritegelikel grupeeringutel on range ülesannete jaotus ning rollid organisatsioonide siseselt kindlalt jaotunud. Paljud organiseeritud kuritegelikud rühmitused võtavad aga järjest enam kasutusele paindlikumad struktuurid ja juhtimise ning jäigad hierarhilised rühmitused näib olevat nähtus, mis üha vähem peegeldab tegelikkust. Väga paljud rühmitused, mis tegutsevad aga enamasti Euroopas on siiski veel ka hierarhiliselt üles ehitatud, näiteks Vene klannid, ebaseaduslikud mootorrattajõugud või Vietnami aktiivne kanepikaubandus. (Savona & Riccardi, 2015, p. 38)

Lahtised kuritegelikud rühmitused moodustavad enam kui 40% Euroopa Liidus tegutsevatest rühmitustest. Neil on suur paindlikkus, liikuvus ning võimekus kohaneda uute turuvõimalustega. Vastavalt vajadusele võidakse endaga koos tegutsema kaasata üksikuid individuaalseid kurjategijaid või väiksemaid kurjategijate gruppe, kes täidavad konkreetseid ülesandeid. Endiste sõjaväelaste moodustatud kuritegelikud rühmitused, näiteks endise Nõukogude Liidu armee endised sõdurid loovad kuritegelikke rühmitusi, kasutades ära kohaliku riigi ebastabiilsust ning ka võimalusi hallidel turgudel tegutseda,

eriti tulirelvakaubanduses ning seejärel liikuda edasi muudele ebaseaduslikele turgudele. Endised paramilitaarsed ja separatistlikud rühmitused (näiteks endine IRA), kelle ebaseaduslikud tegevused olid kunagi abiks nende poliitiliste ja ideoloogiliste eesmärkide poole püüdlisel, on nüüdseks järjest enam muutunud puhtalt kasumile orienteeritud kuritegelikeks organisatsioonideks. Näiteks on endised IRA liikmed seotud kütuse musta turuga ning tubaka salakaubaveoga Iirimaa ning Põhja-Iirimaa vahel. (Savona & Riccardi, 2015, pp. 38–39)

Praegused terrorirühmitused, millest võisid kujuneda terroristlikud ettevõtted, on otseselt seotud kriminaalse tegevusega, et rahastada ja toetada rühmituste poliitilisi aksioone. Leitud on tõendeid koostöö kohta organiseeritud rahvusvaheliste terroristide ja Euroopa organiseeritud kuritegelike rühmituste vahel. Vahendajad ning maaklerid, kes tegutsevad hämaras tsoonis legaalse ja illegaalse vahel, pakuvad teenuseid ning teadmisi teistele kriminaalsetele osalistele erinevatel illegaalsetel turgudel. Isikud on sageli kõrgelt spetsialiseerunud ning loovad stabiilseid sidemeid traditsiooniliste kuritegelike rühmitustega, et aidata neil korraldada kohalikke või rahvusvahelisi tehinguid, pesta kriminaalset raha või kasutada ära lünki erinevate riikide regulatsioonides. (Savona & Riccardi, 2015, pp. 38–39)

COVID-19 pandeemia on samuti jätnud oma jälje illegaalsetele turgudele ning kuritegelike rühmituste tegevusele. Kurjategijad on kiiresti kohanenud, et saada kasu pandeemiast ning kasutavad ära laialdast nõudlust teatud toodete järele. Pandeemia on esile toonud küberkuritegevuse dünaamilise olemuse. Pahavara, lunavara ning andmepüügirünnakud üksikisikute, ettevõtete ja tervishoiusektori vastu suurenesid märkimisväärselt. Ülemaailmne majanduskriis võib samuti tavalised Euroopa Liidu kodanikud tuua lähemale organiseeritud kuritegevusele. Kogukonnad muutuvad teatud tüüpi kuritegevuse suhtes tolerantsemaks, nagu näiteks võltsitud kaupade levitamine või kanepi kasvatamine. Taoline muutus tekitab ka olukorra, kus teatud isikud on kuritegelike rühmituste värbamise suhtes haavatavamad, näiteks tehniliste oskustega noored, kes ei suuda endale tööd leida, võivad raha teenimiseks hakata tegelema kuritegevusega. Tulemuseks on küberkuritegevusega tegelevate isikute ringi märkimisväärne suurenemine. (Miloshevska, 2021, p. 188)

Kokkuvõtlikult saab öelda, et nõudluse olemasolul võivad illegaalsed turud tekkida enamasti igasugusele kaubale, kõige rohkem on see seotud liiga kõrgete maksudega või kaupmeeste endi poolt kehtestatud liiga kõrge hinnaga. Tarbijad hakkavad otsima

odavamaid hindu ning on selle nimel ka valmis ostma tahetud tooteid illegaalsetelt turgudelt. Salaturgudel tegutsevad kas organiseeritud kuritegelikud rühmitused, lahtised kuritegelikud isikute rühmad, väiksemad jõugud või üksikisikud. Euroopa illegaalseid turge iseloomustab osaliste paljusus ning asjaolu, et ebaseaduslikud turud ei ole väheste, hästi äratunatavate organiseeritud rühmituste monopoli all. Kuritegelikud rühmitused ning üksikud kurjategijad kohanevad väga hästi turu muutustega ning erinevate turgudel tekkivate võimalustega. COVID-19 pandeemia on samuti jätnud oma jälje illegaalsetele turgudele, turul osalevad isikud on üha enam hakanud tehinguid tegema krüptovaluutas ning suurenenud on küberkuritegevus.

1.3. Tubakatoodete tarneahel

Illegaalne kauplemine tubakatoodetega on pika ajalooga organiseeritud kuritegevuse ilming, mis on alles suhteliselt hiljuti hakanud pälvima õiguskaitseorganite tähelepanu. Tähelepanu üheks peamiseks põhjuseks on selle kuritegevuse liigi hiljutine laienemine. Sigarettide ja võltsitud sigarettide osakaal suurenes Euroopa Liidus aastatel 2006–2010 60,8%. (Chionis & Chalkia, 2016, p. 237) Tubakatoodete muudki omadused teevad neist ühed enim salaturgudel kaubitsetavateks kaupadeks maailmas. Tubakatooted on väga sõltuvust tekitavad ning nende nõudlus on mitteelastne ega ole tundlik hinnamuutuste suhtes. Teiseks on tubakatooteid suhteliselt lihtne transportida ning neil on hea kaalu–hinna suhe. Peale selle on hind üks peamisi tegureid mis määrab illegaalsete tubakatoodete tarbimist. Illegaalsete tubakatoodete hind võib olla 25–90% madalam legaalsete toodete hinnast. (Angelini, *et al.*, 2016, p. 301)

Suur osa võltsitud tubakatoodetest pärineb Euroopa Liidu välistest riikidest. Uuringud on sageli rõhutanud Hiina rolli Euroopasse suunatud võltsingute allikana. Hiina võltsingud moodustavad suure osa konfiskeeritud kaubast Euroopas, kuna kaup siseneb Euroopasse suurte konteinerlaevadega. Teisteks suuremateks võltsitud tubakatoodete allikateks on Araabia Ühendkuningriik, Ukraina, Valgevene ja Venemaa. Osaliselt on võltsitud tubakatooted pärit ka Euroopa Liidust. (Angelini, *et al.*, 2016, pp. 315–316)

Illegaalsete tubakatoodete tarneid iseloomustavad algus- ja lõpp-punktide lähedus ning kõrge hinnaerinevus kahe punkti vahel. Need kaks tegurit selgitavad ka voogude sagedust Euroopa Liidu riikide ning liitu mittekuuluvate riikide vahel, näitena saab tuua Venemaa–Läti või Venemaa–Eesti vahelise tubakatoodete salakaubanduse. Kõrge hinnaerinevus

selgitab ka sagedasi tarneid riikide vahel, millel ei ole omavahel maismaapiiri, näiteks Venemaalt Saksamaale, Egiptusest Itaaliasse ja Hiinasse. Muud sagedased tarded pärinevad salasigaretide suurimatest tootjariikidest, näiteks Venemaalt. Ebaseaduslikud tubakatooted võivad siseneda Euroopa Liidu turgudele ka läbi suuremate sadamate. Paljudes algus- ning transiidipunktide sadamates asuvad vabakaubandustsoonid. (Angelini, *et al.*, 2016, pp. 318–320)

Tarneviisid eristavad ka ebaseaduslike tubakatoode turge üksteisest. Globaalselt on neli kõige levinumat skeemi: *bootlegging*, laiaulatuslik salakaubavedu, võltsimine ning nn. illegaalsete valgete müük (või odavad valged). *Bootlegging* hõlmab tubakatoode ostmist madala maksumääraga riikidest, et neid edasi müüa kõrgema maksumääraga riigis. Laiaulatuslik salakaubavedu viitab maksustamata tubakatoode ümbersuunamisele kui need on „transiidis“ ega ole veel toodud turule, kus neid maksustatakse. Mõiste „laiaulatuslik“ viitab asjaolule, et salakaubavedajad tavaliselt hangivad suures koguses transiidis olevaid sigarette. Võltsimine on ebaseaduslik kaubamärgiga tubakatoode tootmine, ilma kaubamärgi omaniku loata ning makse maksmata. Eristada tuleb aga üksteisest tubakatoode ning maksumärkide võltsimist. Salasigaretidele ning muudele tubakatoodele võidakse kleepida võltsitud maksumärke, et anda neile seadusliku kauba välimus. Neljas laialt levinud skeem, mille tulemusena odavad sigaretid tehakse ebaseaduslikuks levitamiseks kättesaadavaks, on illegaalsete valgete tootmine. Antud sigaretid on seaduslikult toodetud ainulaadsete kaubamärginimedega all või üldse ilma kaubamärgita. Tubakatooted, mis on valmistatud sellisel viisil, puuduvad täielikult seaduslikest turustuskanalitest ning näivad olevat seetõttu sihipäraselt toodetud musta turu jaoks. Sarnaselt suuremahulisele salakaubaveole, suunatakse illegaalsed valged transiidi ajal ilma mingeid makse maksmata mustale turule. Viies võimalus tubakatoode ebaseaduslikuks levitamiseks on vargus. Varastatakse kas suurtes kogustes laevade veetavat lasti, mis veab tubakat või suhteliselt väikeses koguses jaemüügis olevaid tubakatooteid. Varastatud tooted aga ei oma märkimisväärset osa tubakatoode salakaubaturust. (Von Lampe & Kurti, 2016, p. 330)

Olenevalt ebaseaduslike tubakatoode salakaubavedude suurusest, tarnitakse tubakatooteid erinevate transpordivahenditega. Väikestes ning keskmise suurusega salakaubavedudes on kõige levinumaks kaupade transpordivahendiks autod ning kaubikud (vastavalt 68,8% ning 56,1%). Suuremahulise tubakatoode salakaubaveo peamiseks transpordivahendiks on aga veoautod (59%), millele järgneb veetransport

(28,8%) ning autod ja kaubikud (6,8%). Sellest võib järeldada, et transpordivahendi valik sõltub ebaseaduslike toodete kogusest. Koguse kasvades valitakse ka suuremad transpordivahendid. (Angelini, *et al.*, 2016, p. 322) Transport ning ladustamine oleneb suuresti ka salakauba laadist ning saadaolevatest finantsilistest vahenditest. Suuremahuline salakaubavedu nõuab transpordi- ja ladustamiskulude katteks rohkem raha kui näiteks *bootlegging*. (FATF, 2012, p. 14)

Salatubakat võib turustada avatud turu ning suletud turu põhimõttel. Avatud turgu iseloomustab ebaseaduslike tubakatoodete müük avalikes kohtades. Suletud turul toimuvad tehingud ostjate ja müüjate vahel, kes tunnevad üksteist varasemalt või on tuttavad kolmandate isikute kaudu. Suletud turg ei ole geograafiliselt piiratud ning müüjad võivad teha allahindlusi klientidele, kes ostavad suures koguses ebaseaduslikke tubakatooteid. (Chionis & Chalkia, 2016, p. 240) Salatubaka hoiustamiseks ei kasuta kõik salakaubavedajad laoruume, kuid kui neid kasutatakse, siis need pakuvad kuritegelikele rühmitustele vastupanu võimalike uurimisasutuste pingutuste eest salakaupa leida. Paljud kuritegelikud rühmitused veavad suuremaid kaubasaadetisi ainult neile ja nende klientidele teadaolevatesse jaotuspunktidesse. Seal jagatakse koorem osadeks ning müüakse tarnijatele. Antud jaotuspunkte muudetakse regulaarselt ning asukohad määratakse nii lähedal kui võimalik jaotamise kuupäevale, et vähendada vahelejäämise riske. Asukohad võivad olla nii renditud krundid tööstuspiirkondades, renditud laod või kui tegemist on väiksemate kaubakogustega, siis võidakse kaupu hoiustada lukustatud garaažides. (FATF, 2012, p. 15)

Huuletubaka ebaseaduslikud tarded on probleemiks nii Taanis, Eestis kui ka Soomes. Soome siseneb huuletubakas nii koos reisijatega kui ka läbi ulatusliku salakaubaveo üle avatud piiride. Soomes hinnatakse illegaalset huuletubaka äri ligikaudu 50 miljonile eurole aastas. Ligikaudu kaks kolmandikku illegaalsest huuletubakast siseneb Soome üle põhjapiiri ning üks kolmandik tuuakse laevadega. Vaatamata sellele, et huuletubakat ei saa Soomes seaduslikult müüa, kohaldatakse snusi suhtes siiski sama aktsiisimäära, mis teistelegi tubakatoodetele. Soome halduskohtu hinnangul võib maksu kehtestada isegi isikule, kes ise huuletubakat ei impordi vaid rahastab salakaubavedu. Lisaks maksule konfiskeerib ja hävitab tolliamet illegaalselt imporditud tubakatooteid. Eestis on aga nikotiini sisaldavate nikotiinipadjakeste legaliseerimine toonud kaasa huuletubaka turu languse. Vastavad andmed puuduvad Taani kohta, kuid on teada, et alates 2016. aastast

on Taani politseid teavitatud 332 juhtumist seoses huuletubakat importivate kodanikega. (Salokannel & Ollila, 2021, pp. 546–547)

Tubakatoodete tarneahelaid iseloomustab kauba lihtne transport erinevatel vahemaadel ning hea hinna–kaalu suhe. Tubakatoodete hind võib olla illegaalsel turul 25–90% madalam legaalsete toodete hinnast. Enamasti pärinevad võltsitud tubakatooted Euroopa Liidu välistest riikidest, näiteks Venemaalt, kuid osaliselt võivad need pärit olla ka Euroopa Liidu maadest. Tarnetel on algus- ja lõpp-punkt üksteisele lähedal ning enamasti on kahe punkti vahel kõrge hinnaerinevus. Ebaseaduslikud tubakatooted sisenevad Euroopa Liidu turgudele läbi suuremate sadamate ning ebaseaduslikud tubakatoodete turud erinevad üksteisest peamiselt tarneviiside poolest. Globaalselt eristatakse nelja kõige levinumat skeemi ning eraldi tuuakse ka välja varastamist, mis aga ei oma märkimisväärset osa tubakatoodete salakaubaturust. Transpordivahendi valik ebaseaduslike tubakatoodete tarnetel oleneb eelkõige salakauba kogusest ning laadist, tihti ka saadaolevatest finantsilistest vahenditest.

1.4. Turukonkurents ning osalised tubakatoodete salaturul

Antud peatükis tutvustab töö autor konkurentsivorme, mis toimivad kõikidel turgudel ning tubakatoodete salaturul olevaid osalejaid. Illegaalsetel turgudel toimib turukonkurents samamoodi nagu legaalsetel turgudel, nõudluse olemasolul tekib ka pakkumine ning turuosalised on seotud turukonkurentsiga.

Turukonkurentsi vormide mõistmiseks peab esmalt vaatlema täiusliku ning ebatäiusliku konkurentsi omadusi. Täiusliku või teise sõnaga täieliku konkurentsi määratlemiseks saab lähtuda paljudest eeldustest. Täieliku konkurentsi tingimustes on turul palju tootjaid (pakkumine), palju tarbijaid (nõudlus), ühegi müüja käes ei ole nii suurt osa turust, et see võimaldaks ainult temal hinda määrata ning ükski tarbijatest ei tarbi nii suurt osa nõudlusest, et see võimaldaks hinda kontrollida. Samuti võib välja tuua, et täiuslikus konkurentsis on toodetud kaubad identsed, turule sisenemine ning sellelt lahkumine on tasuta ja tootjatel ning tarbijatel on täielik teave turuhindade ja konkurentsi kohta. (Ferrer, 2013, pp. 270–271)

Täiusliku konkurentsi eeldusi vaadates mõistame aga, et enamikku neist ei saa eksisteerida reaalses maailmas. Ebatäiusliku konkurentsi tingimustes on aga müüjad ning

ostjad, kellel on kontroll turu olulise osa üle ning see tähendab, et turule tarnitava koguse vähendamine tõstab aga hindu. (Ferrer, 2013, p. 271)

Turul esineb ebatäiuslikku konkurentsi erineval määral, see oleneb sellest, kui vähestesse kättesse on koondunud pakkumine ja nõudlus. Pakkumise poolel on ebatäiusliku konkurentsivorme kolm: 1) monopol – tootel on ainult üks tarnija, kaup on ainulaadne, uutele turule tulijatele on suured takistused, 2) oligopol – toote tarnijaid on vähe, kaup on mõningate erisustega, on mõningane võime hindu mõjutada ning 3) monopolistlik konkurents – paljud tootjad müüvad sarnaseid, kuid mingil määral erinevaid tooteid, uusi turule tulijaid ei takistata. Nõudluse poolel on ebatäiusliku konkurentsivorme samuti kolm: 1) monopsoonia – ostjaid on ainult üks, 2) oligopsoonia – toote ostjaid on vähe ning 3) monopolistlik konkurents – on palju väikeostjaid, nad ostavad sarnaseid kuid mitte identseid tooteid, neil on suhteliselt suur vabadus turule siseneda või sealt väljuda ning neil on laialdased teadmised turul olevate hindade kohta. (Ferrer, 2013, pp. 272–273)

Illegaalsel tubakatoodete salaturul on olemasolevate uuringute järgi erinevad osalejad ning osalejate järgi saab ka määrata turukonkurentsi. Esiteks on sõlmitud erinevate riikide ja tubakatootjate vahel koostöölepingud, et võidelda tubaka salakaubaveo vastu. Meetmed näevad ette toodete jälgimise ning tubakatööstus on rakendanud ka tugevamat kontrolli tarneahela ning sihtkohaks olevate riikide üle. Teiseks oluliseks osalejaks tubakatoodete salaturul on sõltumatud kriminaalsed ettevõtjad ning väikesed rühmitused. Viidatakse ka organiseeritud suuremahulisele kuritegevusele. Organiseeritud kuritegelikud rühmitused – näiteks Itaalia maffiad, Ida-Euroopa kuritegelikud rühmitused või Aasia kuritegelikud organisatsioonid, kasutavad ära võrgustikke, mida nad kasutavad muuks ebaseaduslikuks kauplemiseks ning osalevad nende kaudu illegaalse tubaka salakaubaveos, võltsimises, ladustamises ning töötlemises. Mõned teadlased väidavad aga, et suured, organiseeritud ja stabiilsed organisatsioonid ei ole illegaalsel tubakaturul väga hajutatud ega suuda ebaseaduslikul turul saavutada monopoli. (Angelini, *et al.*, 2016, pp. 303–304)

Suured ning struktureeritud rühmitused on tähtsal kohal kõrgetasemelise organiseeritud kuritegevuse puhul, kuid üha enam muutuvad Euroopa Liidus keskseks väiksemad grupid ning vabakutselised kurjategijad, eriti arenevatel sünteetiliste uimastite, kodus kasvatava kanepi või salatubaka illegaalsel turul. Ühest domineerivast rahvusest koosnevad kuritegelikud rühmitused või etniline kuuluvus mängivad mõnedel illegaalsetel turgudel endiselt rolli, näiteks Albaania ja Türgi organiseeritud herooinikaubanduses, kuid need

muutuvad aina rohkem rahvusvahelisemaks ning omavahel seotud organiseeritud kuritegelikeks rühmadeks. Mõningad kriminaalsed rühmad on spetsialiseerunud kindlatele illegaalsetele turgudele, näiteks mõned Ida-Euroopa rühmitused vargustele, ning võivad liikuda üle riigipiiride neid teostama. Üha enam rühmitusi on aga seotud mitme kuritegevuse suunaga, see tähendab, et nad tegutsevad mitmel illegaalsel turul korraga, näiteks Hiina organiseeritud rühmitused võltsimises ja inimkaubanduses, Itaalia rühmitused ebaseaduslikes hasartmängudes ning maksupettustes. (Savona & Riccardi, 2015, p. 10)

Tubakatoodete salakaubaveos võib eristada kolme erinevat tüüpi: suuremahuline, keskmine ning väikesemahuline salakaubavedu. Iseseisvad kuritegelikud ettevõtjad ning väikesed rühmad on tavaliselt seotud väikesemahulise salakaubaveoga. Väikesemahuline salakaubavedu on üldjuhul väikeste ebaseaduslike tubakasaadetiste levitamine keskmistel ning lühikestel vahemaadel, näiteks nagu *bootlegging*. Kauplejad ei ole organiseerunud või on seda tehtud vähesel määral. Paljudel juhtudel kasutatakse tubakat isiklikuks tarbimiseks või müüakse seda edasi väikesele sõprade ja tuttavate võrgustikule. Üksikud või väiksemad rühmad tegelevad ka keskmise suurusega salatubakapartiide levitamisega keskmistel või lühikestel vahemaadel. Suuremahuline salakaubavedu puudutab aga suurte salatubakapartiide levitamist pikkadel vahemaadel. Suuremahuline salakaubavedu seisneb tavaliselt tubaka seaduslikust tarneahelast kõrvalesuunamises, võltsitud kauba või illegaalsete valgete salakaubaveos. Taolist tüüpi salakaubaveo toimepanemiseks on vaja keerulisemaid organisatsioone. Salakaubavedajad on tavaliselt osa rahvusvahelisest kuritegelikust võrgustikust, millel on teatud tasemel organiseeritud logistika (korterid, laod, transpordiautod ning turustuskanalid). Kuritegelikel organisatsioonidel on üldjuhul üksikasjalikud teadmised tollieeskirjadest ning nad võivad tugineda enda rahalisele võimekusele, et kontrollist kergemini läbi pääseda. Organiseeritud kuritegelikud rühmitused osalevad taolises tubakatoodete salakaubaveos suure kasumi tõttu, mida see on võimeline tootma. Kohanetakse kiiresti seadustega, kasutatakse paindlikult transpordiviise ning turustamiskanaleid. (Angelini, *et al.*, 2016, pp. 304, 322)

Igal salakaubavedajate rühmal on teatud eripärad leviku, rahvuse ja vanuse osas. Suurima osa tubakatoodete salakaubaveost moodustavad turul suurmahulistes vedudes osalejad. Neid on vähem kui teisi turul osalejaid (ainult 23%), kuid nad vedasid 94,8% konfiskeeritud tubakatoodetest. Vastupidi, väikesemahulised turul osalejad esindavad

51,4% valimist, kuid vedasid vaid 1,2% konfiskeeritud salasigaretidest. Tubakatoodete salaturuga seotud isikute vanuselises mõttes on suuremahuliste vedudega seotud osalejad vanemad kui väiksemahuliste või keskmise suurusega salakaubavedudega tegelevad isikud. Mitmed suuremahuliste vedudega seotud isikud on vanuses 40 kuni 54 (40,9%), kusjuures enamik salakaubaveoga tegelevatest isikutest on vanuses 30 kuni 39 (27,5%). Suuremahulistes vedudes osalevad kurjategijad on vanemad, kuna on juba staažikamad kurjategijad ning nende tegevus on oma keerukuselt ning asjatundlikkuselt rohkem organiseeritud. (Angelini, *et al.*, 2016, pp. 321–322)

Keskendudes tubakatoodete salaturul osalevate isikute geograafilisele päritolule, on osalejad peamiselt idapoolsed eurooplased (50%) ning Euroopa Liidus mitteolevatest maadest pärit eurooplased (25%). Ida-Euroopas on levinud väikesemahulised, keskmised ning suuremahulised salakaubaveod, enamikul juhtudel on turul osalejad pärit Rumeeniast, Leedust ja Poolast. Euroopa Liidu välistest riikidest, peamiselt Ukrainast, Moldovast ning Valgevenest pärit isikud on suuruselt teine väikesemahuliste ja keskmise suurusega rühmituste kohaks. Märkimisväärselt suur osa suuremahulistest salakaubavedajatest on aga ka Lõuna-Euroopa päritolu, näiteks Kreeka, Itaalia ja Hispaania, kuhu on koondunud suured kaubandusettevõtted sadamates, mis võtavad vastu suuri salasigaretide saadetisi. (Angelini, *et al.*, 2016, pp. 321–322)

Illegaalsetel turgudel, samamoodi nagu legaalselgi turgudel, toimib turukonkurents. Konkurents võib olla kas täiuslik või ebatäiuslik, täiusliku konkurentsi eeldusi vaadates, ei saa aga neist enamikku eksisteerida reaalses maailmas. Ebatäiusliku konkurentsi vorme on pakkumise poolel kolm: monopol, oligopol ning monopolistlik konkurents. Illegaalsetel turgudel on erinevad osalejad. Esiteks osalevad illegaalsel tubakatoodete turul tubakatootjad ise, sellega seoses on tubakatööstus rakendanud tugevamat kontrolli tarneahela ning sihtkohaks olevate riikide üle. Teisteks tubaka illegaalsetel turgudel osalejateks on sõltumatud kriminaalsed ettevõtjad ning väikesed rühmitused, samuti on viidatud organiseeritud suuremahulisele kuritegevusele. Suured rühmitused on tähtsal kohal organiseeritud kuritegevuse puhul, kuid üha enam muutuvad Euroopa Liidus keskseks väiksemad grupid ning vabakutselised kurjategijad. Iseseisvad kuritegelikud ettevõtjad ning väikesed rühmad on tavaliselt seotud väikesemahulise salakaubaveoga lühikestel vahemaadel ning kauplajad ei ole organiseerunud. Suuremahuline salakubavedu on aga seotud keerulisemate organisatsioonidega ning salakaubavedajad on tavaliselt osa rahvusvahelisest kuritegelikust võrgustikust.

2. HUULETUBAKA ILLEGAALNE TURG EESTIS

2.1. Uuringu läbiviimise meetodika, valim ja protsess

Lõputöös läbiviidava uuringu eesmärgiks on välja selgitada huuletubaka pakkumise tarneahel Eestis vastavalt kohtusse jõudnud juhtumitele. Püstitatud eesmärgi saavutamiseks kasutab autor empiirilist kvalitatiivset uurimismeetodit. Kvalitatiivsed uuringud hõlmavad detailseid sõnalisi juhtumite ja tingimuste kirjeldusi ning andmete kogumiseks kasutatakse tavaliselt vaatlust, intervjuud või dokumentide analüüsi (Laherand, 2010, lk 15).

Valimina kasutatakse antud töös eesmärgistatud valimit. Autor valib vastavalt karistusseadustiku § 376 lg 1 alusel jõustunud kohtulahendite seast välja huuletubaka kohta kohtulahendid, mida seejärel analüüsib, et saada teada kuidas toimib Eesti illegaalne huuletubaka turg, millised on tarneahelad ning milline turukonkurents. Kohtutoimikute analüüsil on võimalik saada informatsiooni turul osalejate ülekuulamisprotokollidest mis teid pidi siseneb illegaalne huuletubakas Eesti turule, milliste hindadega huuletubakat ostetakse ja müüakse, millised on turustuskanalid, kuidas on omavahel seotud müüjad ning ostjad ja milline on müüjate profiil.

Eesmärgistatud valim on valim, mis on määratletud eesmärgiga, mis on uuringu jaoks oluline. Mida suurem on valikukriteeriumide arv, mida uuringusse kaasata või välja jätta, seda eesmärgipärasemaks valim muutub. Eeliseks on asjaolu, et eesmärgipärane valim uurib ainult konkreetset huvi pakkuvat üldkogumit või muudab valimi ühetaoliseks. (Andrade, 2021, p. 87) Autor valis analüüsimiseks kokku 18 kohtulahendit, mille hulgas on 10 kohtutoimikut, millele Harju Maakohus ning Tartu Maakohus andsid ligipääsuõiguse.

Uuringu objekt on huuletubaka turg Eestis, millega seotud andmete kogumiseks kasutab autor dokumendianalüüsi. Lõputöö uuringu andmekogumise etapis selekteeris uuringu autor vastavalt karistusseadustiku § 376 lg 1 jõustunud kohtulahendite põhjal välja huuletubakaga seotud kohtulahendid, lahendid jäid ajavahemikku 2016–2020. Peab aga arvestama, et tegevuse periood ei ole sama kohtulahendi jõustumise ajaga. Uuringu tulemused toovad välja huuletubaka illegaalse turu toimimise Eestis ajavahemikul mai 2015 kuni september 2019, kui analüüsitud kohtulahendites illegaalne tegevus toimus. Tegevuse periood ning jõustunud kohtulahendite ajad on toodud välja lisas 2, analüüsitud kohtulahendid. Lahendite otsimise lihtsustamiseks valis autor välja kohtulahendid, mille

asja kategooriana oli üheks märksõnaks majandusalased süüteod. Antud ajavahemikul on Eestis tehtud huuletubakaga seoses 18 kohtulahendit, millest 15 on kriminaalkohtumenetluses ning 3 on tehtud väärteomenetluses. Täpsemalt on Harju Maakohtus lahendeid 9, Viru Maakohtus 2, Tartu Maakohtus 6 ning 1 lahend Pärnu Maakohtus (vt. lisa 2. Analüüsitud kohtulahendid). Kohtulahendid on avalikult kättesaadavad Riigi Teataja veebilehel. Analüüsitud kohtulahendid ning kohtutoimikud on lõputöö analüüsi osas välja toodud dokumendi koodidena D1–D18, koodid on esitatud antud töö lisa 2 osas.

Edasises andmekogumise etapis võttis uuringu autor ühendust nii Harju Maakohtu kui ka Tartu Maakohtuga, et saada ligipääs antud kohtutes lahenditega seotud kohtutoimikutele. Harju Maakohus andis ligipääsuõiguse neljale kohtutoimikule, millega autor käis Harju Maakohtus Liivalaia kohtumajas kohapeal tutvumas. Töötati läbi neli kohtutoimikut, milles analüüsiti ülekuulamise protokolle ning telefonikõnede salvestusi. Tartu Maakohus andis ligipääsuõiguse kuuele kohtutoimikule, mis tehti autorile kättesaadavaks läbi e-toimiku. Antud toimikus aga ei ole kahjuks eraldi ülekuulamisprotokolle ega näiteks telefonikõnede transkriptsioone. E-toimikus pääseb küll ligi mõnele asutusesiseseks kasutamiseks mõeldud dokumendile, näiteks kohtu alla andmise määrustele, kohtuistungiprokollidele kui ka kohtukutsetele, mis on süüdistatavale esitatud, kuid kahjuks uuringu läbiviimisele ei tulene e-toimiku dokumentidest lisaväärtust. Uuringu autor analüüsib Tartu Maakohtus tehtud kohtuotsuseid samuti kohtulahendite põhjal, mis on vabaks kasutamiseks kättesaadavad Riigi Teataja leheküljel. Tartu Maakohtust kohtutoimikutele ligipääsu küsimisel kinnitas autor samuti konfidentsiaalsuslepinguga, et lõputöös esitatakse uuringu tulemused vaid üldistavalt.

Dokumendianalüüs on süstemaatiline protseduur dokumentide ülevaatamiseks ja hindamiseks. Analüüsis peab andmeid vaatlema ja tõlgendama, et tekiks arusaam ning empiiriline teadmine. (Bowen, 2009, p. 27) Hulgaliselt dokumente tekib mitmesugustes institutsioonides, näiteks statistilised ülevaated, kohtuotsused, eksperthinnangud, mida võib samuti kasutada uurimismaterjalina (Laherand, 2010, lk 258).

Dokumendianalüüsi andmeanalüüsina kasutab uurimuse autor kvalitatiivset sisuanalüüsi ning suunatud kategooriate moodustamist, mille tulemusena analüüsitavad andmed kodeeriti ja seejärel moodustati 7 kategooriat (vt. lisa 1. Koodipuu). Suunatud kodeerimisel luuakse kategooriad, mis lähtuvad lõputöös olevatest uurimisküsimustest ning uurimisprobleemist.

Sisuanalüüs on üks enimkasutatavaid meetodikaid nähtuste uurimiseks kvalitatiivses uurimistöös. Sisuanalüüs võib tekstide analüüsimise kaudu anda olulisi teadmisi kultuurilistest ja ajaloolistest nähtustest, võimaldab saada andmeid otse allikast, on väga usaldusväärne, kuna järgib süstemaatilisi protseduure. (Renz, *et al.*, 2018, p. 825) Kvalitatiivne sisuanalüüs sobib eelkõige mahukate tekstide koondavaks sisuanalüüsiks. Protseuuride formaliseerimine aitab viia ühetaoliste kategooriate moodustamiseni, mis võimaldab võrrelda erinevaid juhtumeid. (Laherand, 2010, lk 299) Suunatud kodeerimise eesmärk on teoreetilise raamistiku või teooria kinnitamine, olemasolev teooria võib aidata keskenduda uurimisküsimusele. Kasutades olemasolevat teooriat, saab alustada võtmemõistete või muutujate kodeerimiskategooriate tuvastamisega. (Hsieh & Shannon, 2005, p. 1281)

Vastavalt uuringu läbiviimise meetodikale, peab uuringu autor vajalikuks selgitada uuringuga seotud piiranguid:

- Huuletubaka turu toimimispõhimõtete väljaselgitamiseks kasutatakse kohtulahendeid ja kohtutoimikuid, mis on jõustunud ajavahemikul 2016 oktoober–2020 november. Uuringu tulemused kajastavad huuletubaka illegaalse turu toimimist mai 2015–september 2019 (vt. lisa 2. Analüüsitud kohtulahendid).
- Turu toimimispõhimõtteid kajastavad korrakaitseasutuste tegevuse tulemusel fikseeritud andmed.

Uuringu autor vaatas Riigi Teataja veebilehel läbi 858 karistusseadustiku § 376 lg 1 alusel tehtud lahendit, mis algasid aastast 1997 kuni aastani 2023. Huuletubakaga seotud lahendeid oli nende hulgas 18 ning seetõttu ei kajasta uuring huuletubaka turu toimimist alates aastast 2019, millal toimus viimase jõustunud kohtulahendi tegevus illegaalsel huuletubaka turul Eestis. 01.05.2015 jõustus tubakaseaduse redaktsioon, mis lisis käitlemiseks keelatud suitsuvabade toodete hulka ka närimistubaka ning kriminaliseeriti suures koguses suitsuvabade tubakatoodete käitlemine (Tubakaseadus¹, 2005). Järeldada võib, et pärast suitsuvabade tubakatoodete suures koguses kriminaliseerimist hakkas ka Maksu- ja Tolliamet rohkem tähelepanu pöörama huuletubaka suures koguses käitlemisele, mistõttu on esimesed juhtumid jõudnud kohtusse aastast 2015/2016 ning lahenditeni jõutud alates aastast 2016.

Aastal 2019 on hakanud Eesti turul levima nikotiinipadjakesed. Nikotiinipadjakesed on nüüdseks jõudnud müügile paljudesse kohtadesse, kust neid vabalt kätte saab.

Tubakaseadus § 3¹ lg 1 p 1 sätestab, et tubakatoodetega seotud tooted on tubakatoodetega sarnaselt kasutatavad tooted, millega imiteeritakse tubakatoodete tarbimist, ja tooted, mida kasutatakse tubakatoodete asendamiseks, sealhulgas tubakavaba huuletubakas, sõltumata nende toodete nikotiinisisaldusest (Tubakaseadus¹, 2005). Asjaolul, et nikotiinipadjad on seaduse alusel käitlemiseks lubatud, kuna klassifitseeruvad tubakaseaduse järgi tubakatootega seonduvaks tooteks, siis kaupmehed tõid aastal 2019 turule tubakavabad nikotiinipadjakesed. Algselt oli kaup müügil vaid spetsiaalsetes e-sigaretipoodides, kuid nüüdseks levinud müügile juba tankaltesse, R-kioskitesse ning poodide tubakalettidele. (Belkin, 2020)

Uuringu autor järeldeb, et seoses legaalse alternatiivi vabalt kättesaadavusega, on vähenenud ka huuletubaka suures koguses tärned või korrakaitseasutuste jaoks ei ole huuletubaka avastamine enam nii suur prioriteet. Eeldada võib, et sellel põhjusel ei ole enam pärast 2020 aastat jõustunud rohkem kohtulahendeid seoses huuletubaka suures koguses käitlemisega.

2.2. Kohtutoimikute ja kohtulahendite analüüs

Kohtulahendite ning kohtutoimikute uuringu tulemusena kujunes välja 7 kategooriaga koodipuu (vt. Lisa 1. Koodipuu). Esimese kategooria alla (vt. tabel 1), milleks on turul osalejad, moodustus 5 koodi: kuritegelik ühendus, isikute grupp, müüja, tarbija ning vedaja.

Tabel 1. Turul osalejad (autori koostatud)

Turul osalejad	Esinemissagedus
Kood 1: kuritegelik ühendus	1
Kood 2: isikute grupp	2
Kood 3: müüja	8
Kood 4: tarbija	4
Kood 5: vedaja	3

Turul osalejatest on kategoorias 1 esindatud kõige enam müüjad, ehk isikud, kes soetasid või hoidsid huuletubakat enda valduses edasimüügi eesmärgiga. Tegemist ei olnud isikute grupiga ega ka kuritegeliku ühendusega, vaid väljatoodud müüja oli kõigis kohtulahendites üksikisik, kes tegutses üksinda. Järgmisena on välja toodud tarbija,

tegemist oli isikutega, kes ostsid huuletubakat enda tarbeks. Enamasti oli tegemist väiksemate kogustega, kuid ühes Harju Maakohtu lahendis väitis tarbija, et ostis endale tarbimiseks korraga 3 300 euro eest huuletubakat (kohtulahend D4). Huuletubaka karbi hind oli 31 eurot, see tähendab, et isik ostis endale tarbimiseks korraga üle 100 karbi huuletubakat.

Harju Maakohtu kohtulahendi 1-17-9702 kohtutoimikus selgitab isik D. J., et tema läks Rootsi Kuningriiki ostma autot aga kohapeal otsustas ümber ning ostis hoopis 63 000 rootsi krooni eest huuletubakat, et seda siis Eestis ebaseaduslikult edasi müüa. Isik tahtis snusi müüa, kuna oli kuulnud, et selle järele on nõudlus (kohtulahend D11).

Vedaja (kood 5), esines kohtulahendites 3 korral. Ühel korral oli tegemist juhusega, kus isikule, kes töötas Stockholmis, lähenesid tänaval kaks mustanahalist meest ning pakkusid temale huuletubaka toimetamise eest Eestisse Keila Statoili 1 000 eurot. Tundmatud mehed väitsid, et huuletubakas toimetatakse Eestist edasi Venemaale (kohtulahend D3). Kohtulahendites esines isikute grupp (kood 2) kahel korral, mõlemas lahendis oli tegemist kahest isikust koosneva grupiga.

Eestis on huuletubaka suuremahulise veoga vahele jäänud üks kuritegelik grupeering (kood 1). Maksu- ja tolliameti leheküljel avaldatud uudise järgi esitati kahtlustus 19 inimesele ning illegaalse huuletubaka müügiga teeniti ligi 2 miljonit eurot kriminaalset tulu. Ühenduse liikmed tõid Eestisse hinnanguliselt 8 000 kilogrammi huuletubakat. Edasimüüjad ja nende abilised käisid kaubal ise järel ja toimetasid selle üle Eesti laiali, kus seda müüdi hulgikaupa nii kohalikele diileritele kui ka üksikult lõpptarbijale. (Maksu- ja Tolliamet, 2016)

Huuletubaka turu eripäraks on asjaolu, et peamised turul osalejad on eesti kodakondsusega isikud, kes räägivad eesti keelt, on varem karistamata ning pigem nooremad isikud. Uuringu autor toob välja kohtulahendite põhjal huuletubaka müüjate profiili. Huuletubaka müüjate profiili vaadates on näha, et isikud jäävad vanusevahemikku 24–43, haridus on enamasti kõigil keskharidus, ainult ühel isikul oli haridustasemeks põhiharidus ning kohtulahenditest tuli välja, et üks isik oli ka kõrgharidusega. Isikud, kes müüvad ja käitlevad Eestis ebaseaduslikku huuletubakat on kõik varem karistamata, ainukese erandina isik, keda oli varem karistatud neljal korral. Huuletubakat müüvad Eestis edasi Eesti kodakondsusega isikud, ainult ühel isikul oli kohtulahendis märgitud, et ta on vene kodanik.

Tabel 2. Huuletubaka müüjate profiil (autori koostatud)

Kohtulahendi number	Vanus	Haridus	Kodakondsus	Varasem karistus
1-16-8448	43	keskeriharidus	eesti	karistamata
1-16-8520	26	põhiharidus	eesti	karistatud 4 korral
1-17-9702	26	keskharidus	eesti	karistamata
1-18-2517	24	keskharidus	eesti	karistamata
1-18-3775	42	kõrgharidus	eesti	karistamata
1-18-4782	25	keskharidus	eesti	karistamata
1-18-4814	32	keskeriharidus	eesti	karistamata
1-20-7425		keskeriharidus	vene	karistamata

Teine kategooria, klientuur (vt. tabel 3), annab ülevaate, millistele isikutele müüdi edasi huuletubakat vastavalt kohtutoimikutele ja kohtulahenditele. Kategooria alla moodustus kaks koodi, tuttavad/sõbrad ning töökaaslased. Tuttavad/sõbrad esines kohtulahendites viiel korral ning töökaaslased esines ühel korral. Kohtulahenditest nähtus, et palju tarvitatakse huuletubakat enda tarbeks, sellega seoses sai vastavalt analüüsile välja tuua huuletubaka klientuuri ainult kuuest kohtulahendist.

Tabel 3. Klientuur (autori koostatud)

Klientuur	Esinemissagedus
Kood 1: tuttavad/sõbrad	5
Kood 2: töökaaslased	1

Huuletubaka äri toimub kohtulahendeid uurides juba väljakujunenud klientuuriga ning pigem müüakse enda sõpradele ja tuttavatele, ühel juhul müüdi ka edasi enda töökaaslastele. Üldiselt toimubki klientuuri leidmine selliselt, et esialgu müüakse tooteid enda sõpradele, hiljem tekib juurde tuttavaid, kes on omakorda enda tuttavate käest kuulnud, et antud isik müüb huuletubakat. P. S. selgitas seoses temaga tehtud Harju Maakohtu kohtutoimikus, et esialgu palusid Rootsist snusi tuua tuttavad. P. S. töötas sellel ajal Rootsis. Hiljem oli tekkinud tuttavate kaudu juurde uusi tuttavaid ning snusi müüs edasi ka töökaaslastele. Kohtutoimikus ülekuulamise protokollis on P. S. selgitanud, et vahetult enne vahelejäämist oli ta otsustanud tuua Rootsist tuttavatele suurema koguse snusi. Stockholmist erinevatest poodidest ostetud huuletubaka hind jäi natuke alla 10 000 euro (kohtulahend D9).

Kolmanda kategooria alla koondub tehingute kokkuleppimine (vt. tabel 4). Moodustus kolm koodi, esindatud oli tehingute kokkuleppimine telefoni teel, sotsiaalmeediaplatformil ning krüpteeritud suhtlusrakenduses. Telefoni teel tehingute kokkuleppimise alla kuuluvad nii telefonikõned kui ka saadetud SMS-id.

Tabel 4. Tehingute kokkuleppimine (autori koostatud)

Tehingute kokkuleppimine	Esinemissagedus
Kood 1: telefoni teel	1
Kood 2: sotsiaalmeediaplatform	2
Kood 3: krüpteeritud suhtlusrakendus	1

Tehingute kokkuleppimine telefoni teel toimus SMS-ide saatmise kaudu, isikud leppisid omavahel kokku huuletubaka hinnas ja margis, samuti lepidi kokku asukoht kus kohtuti. Sotsiaalmeediaplatform, mida kohtulahendites välja toodud kaasustes kasutati, oli Facebook. Harju Maakohtu kohtutoimikus olevas ülekuulamise protokollis selgitas isik R. K., et tema varasemalt oli otsinud isikuid, kes huuletubakat müüvad, facebookist. Hiljem aga kui temale pakuti suures koguses huuletubakat ostmiseks, siis tuli tema jaoks tundmatult isikult krüpteeritud suhtlusrakendusse Signal sõnum (kohtulahend D4).

Neljanda kategooria, mis annab ülevaate tehingute toimumise kohtadest, koondus kolm koodi (vt. tabel 5). Kood siseruumid/elukoht esines analüüsitud kohtulahendites 3 korral, kood tänav esines 1 korral ning kood auto esines lahendites 2 korral.

Tabel 5. Tehingute toimumise kohad (autori koostatud)

Tehingute toimumise kohad	Esinemissagedus
Kood 1: siseruumid/elukoht	3
Kood 2: tänav	1
Kood 3: auto	2

Kohtulahendeid analüüsid esines enim tehingute toimumisi siseruumis/elukohas. Kolmel korral tuli kohtulahenditest ning kohtutoimikutest välja, et isikud müüsid huuletubakat otse enda elukohast ning tegid seda juba varasemalt väljakujunenud klientuurile. Elukohast müük on ka müüja jaoks mugav, kuna keelatud tubakatooteid ladustati enamasti enda kodus. Keelatud huuletubaka müük toimus ka autost, kus ostja ja müüja said omavahel kokku näiteks autoparklas. Kahel korral toimus keelatud

huuletubaka müük koos narkootilise aine müügiga, kus süüdistatavad mõisteti mõlema kuriteo toimepanemise eest süüdi.

Viies kategooria, huuletubaka hoidmine/ladustamine (vt. tabel 6) annab ülevaate sellest, millistes kohtades vastavalt kohtulahenditele müügiks ning tarbimiseks soetatud huuletubakat hoiustati. Kategooria alla moodustus viis koodi, elukoht (esines 8 korral), sõiduk/kaubik (esines 13 korral), töökoht (esines 1 korral), ladu (1 korral) ning garaaž (2 korral).

Tabel 6. Hoidmine/ladustamine (autori koostatud)

Hoidmine/ladustamine	Esinemissagedus
Kood 1: elukoht	8
Kood 2: sõiduk/kaubik	13
Kood 3: töökoht	1
Kood 4: ladu	1
Kood 5: garaaž	2

Kõige suurema esinemissagedusega kohaks kus huuletubakat hoiustati oli sõiduk/kaubik. Kohtulahenditest on näha, et enamasti kordi, kus huuletubakaga vahele jäädakse, on kas Rootsist tulles Tallinna D-terminalis või siis liikuvkontrolli tulemusena maanteel. Võib oletada, et selle põhjuseks on asjaolu, et Rootsist tulles ei ole isikud lihtsalt jõudnud veel huuletubakat ladustamiskohta transportida või siis teise põhjusena, isikud on parasjagu sõitmas sõiduautoga huuletubakat müüma. Järgmise kohana kus huuletubakat hoiustati, oli tarbija/müüja enda elukoht. Mitmes kohtulahendis tuli välja, et elukohtade läbiotsimiste tulemusena on leitud suures koguses hoiustatud huuletubakat. Ühel juhul, kus isik tegeles narkootiliste ainete müügiga ning hoiustas neid enda elukohas, leiti tema kodust ka suures koguses huuletubakat.

Ühel korral on esinenud koodi ladu. Antud kohtulahendist tuleb välja, et isik hoiustas suures koguses huuletubakat lao territooriumil, pärast mida soovis sõita laevaga koos kaubikus ladustatud huuletubakaga Eestist Soome Vabariiki. Tollikontrolli käigus kaubikus olevad tubakatooted avastati ja konfiskeeriti (kohtulahend D1). Järeldada võib, et Eestisse oli huuletubakas toodud ainult ladustamise eesmärgil, et siis hiljem seda laevaga edasi toimetada.

Üldjuhul tuli kohtulahenditest välja, et isikud hoidsid keelatud huuletubakat mitmes kohas korraga. Hoiustati nii sõiduauto kui ka elukohas, samuti elukohas ja garaažis. Ühes kohtulahendis aga oli kaasus kus isik hoiustas huuletubakat ainult enda töökohas.

Kategooria kuus koondab enda alla tarneviisid kuidas huuletubakat tarnitakse (vt. tabel 7). Kategooria alla sai moodustada neli põhilist tarneviisi, mis kohtulahendites esinesid. Koodideks olid sõiduauto, kaubik, postisaadetis ning laev. Analüüsitud kohtulahenditest ja kohtutoimikutest tuleb välja, et kõige enam tarnitakse huuletubakat Eestisse enda isikliku sõiduautoga.

Tabel 7. Tarneviisid (autori koostatud)

Tarneviis	Esinemissagedus
Kood 1: sõiduauto	10
Kood 2: kaubik	4
Kood 3: postisaadetis	2
Kood 4: laev	6

Huuletubaka tornid/karbid on üsnagi väikesed, siis nende transportimine ei vaja suurt ruumi. Näiteks oli ühes kohtulahendis välja toodud avastatud karpide kogus sõiduautos, milleks oli kokku 1 771 karpi huuletubakat. Kohtulahendites kus oli välja toodud transport kaubikuga, tarniti huuletubakat aga juba kastide kauba ning huuletubakas võis olla ka kaubikus peidetud kujul. Rootsist tarnitud huuletubaka puhul on tarneviisiks laev, ühel korral oli kohtulahendis ka kaasus kus isik tõi huuletubakat Soome Vabariigi kaudu laevaga Eestisse, olles esmalt huuletubaka ostnud Rootsist. Üldiselt tuuaksegi huuletubakat laevaga ning enda sõiduauto/kaubikuga, seda põhjusel, et huuletubaka tootjamaa on Rootsi ning seal vabalt jaekaubanduses müügil. Kohtulahendite analüüsil aga kahel korral telliti huuletubakat hoopis posti teel ning ühel korral toodi huuletubakat sõiduvahendiga Lätist.

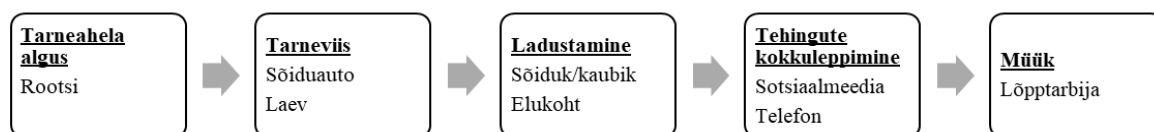
Seitsmes kategooria annab ülevaate tarneahelate alguspunktidest huuletubaka tarnete puhul (vt. tabel 8). Kohtulahendite põhjal sai moodustada neli koodi. Asjaolul, et Rootsist on huuletubakas vabalt jaemüügist kättesaadav ning ametlikult müügil, siis kõige rohkem tuuakse huuletubakat Rootsi Kuningriigist. Huuletubakat võib reisija endaga kaasa tuua Rootsist kuni 10 karpi, tingimusel, et karbis ei ole rohkem kui 50 grammi toodet. Huuletubakaga seotud kohtulahendites on ühiseks asjaoluks, et iga isik on käidelnud huuletubakat suures koguses.

Tabel 8. Tarneahela alguspunkt (autori koostatud)

Tarneahela alguspunkt	Esinemissagedus
Kood 1: Rootsi	6
Kood 2: Läti	1
Kood 3: Eesti	2
Kood 4: Iisrael	2

Ühel korral on isik toonud Rootsis toodetud huuletubakat Läti Vabariigist, kokku tarniti antud kaasuses tubakatooteid Eestisse 3 840 karpi (kohtulahend D8). Kahel korral on vastavalt kohtulahenditele tellitud postiga huuletubakat Iisraelist, mõlemad juhtumid toimusid ajaliselt üksteisele lähedal, vastavalt 12.05.2016 ning 29.07.2016 ja kokku telliti Iisraelist 12 karpi huuletubakat.

Uurimuse analüüsis esitatud tulemuste põhjal on võimalik illegaalse huuletubaka levinumat tarneahelat Eestisse kujutada alloleval joonisel 1. näidatud viisil.



Joonis 1. Huuletubaka levinum tarneviis tarneahela alguspunktist lõpptarbijani (autori koostatud)

Rootsi, olles huuletubaka suurim tootjamaa, on kõige levinumalt tarneahela alguspunktiks huuletubaka illegaalsel toimetamisel Eestisse. Tarneviisideks sõidua autod ning sellega seonduvalt ladustatakse kõige rohkem keelatud tubakatoodet samuti sõidukis, millega huuletubakat tarnitakse. Teiseks levinumaks paigaks on isikute enda elukohad. Tehingud lepitakse kokku sotsiaalmeedia platvormidel või telefoni teel SMS-ide kaudu ning pärast seda jõuab keelatud kaup müüja kaudu lõpptarbijani.

2.3. Tulemuste analüüs

Lõputöö uurimisprobleemiks oli küsimus, millised majanduslikud tunnused iseloomustavad huuletubaka pakkumist illegaalsel turul Eestis. Uurimisprobleemile

vastuse saamiseks püstitas lõputöö autor neli uurimisküsimust ning seadis eesmärgiks välja selgitada huuletubaka pakkumise tarneahel Eestis kohtusse jõudnud juhtumite põhjal. Lõputöö järelduste tegemiseks kasutab autor teooriat ning eesmärgistatult välja valitud kohtulahendeid ja nelja kohtutoimikut.

Vastates esimesele ja teisele uurimisküsimusele, milleks olid, kes on huuletubaka illegaalsel turul turuosalised ning milline on konkurentsivorm, siis saab väita, et huuletubaka turul esineb viite tüüpi osalisi:

- kuritegelik ühendus;
- isikute grupp;
- müüja;
- tarbija enda tarbeks;
- vedaja.

Uuritud kohtulahenditest selgus, et ajaperioodil mai 2015 – september 2019 tegutses ning jäi salakaubaveoga vahele üks kuritegelik ühendus, mis viitab sellele, et turul ei ole monopoli ning on palju üksikuid osalisi, kes tegutsevad üksteisest sõltumatult. Uuringu tulemused lähevad kokku teorias välja toodud Savona & Riccardi (käesolev töö, lk 13) väitega, et enamik ebaseaduslikke turge, seda eriti jaemüügi tasandil, ei ole väheste suurte ja hästi tuvastatavate kurjategijate rühmade monopoli all olevad organisatsioonid. Uuringu tulemused näitavad, et huuletubaka turu kõige suuremaks osaliste grupiks on müüjad, kes on teooria põhjal sõltumatud kriminaalsed ettevõtjad. Teooria osas (käesolev töö, lk 20) on Angelini jt põhjal välja toodud oluliseks osalejaks tubakatoodete salaturul sõltumatud kriminaalsed ettevõtjad ning väikesed rühmitused. Savona & Riccardi (käesolev töö, lk 20) toovad välja, et üha enam muutuvad Euroopa Liidus keskseks väiksemad grupid ning vabakutselised kurjategijad, eriti arenevatel sünteetiliste uimastite, kodus kasvatava kanepi, pettuse või salatubaka illegaalsel turul. Antud väide annab edasi uuringu tulemusi, mis peegeldavad, et Eesti huuletubaka turul tegutsevad pigem vabakutselised kurjategijad.

Kohtulahendite analüüsi põhjal oli näha, et toodi kaupa kas Rootsist või Lätist Eestisse, see läheb kokku teooriaga, et väikesemahuline salakaubavedu toimub keskmistel ning lühikestel vahemaadel, turul osalejad ei ole organiseerunud ehk on iseseisvad kuritegelikud ettevõtjad. Rootsi on huuletubaka käitlemise osas vaba ning Eesti ja Rootsi

asuvad üksteisele ligidal, mis soodustab veelgi huuletubaka salakaubavedu üle Eesti–Rootsi riigipiiri. Angelini jt (käesolev töö, lk 21) toovad välja, et iseseisvad kuritegelikud ettevõtjad ning väikesed rühmad on tavaliselt seotud väikesemahulise salakaubaveoga. Väikesemahuline salakaubavedu on üldjuhul väikeste ebaseaduslike tubakasaadetiste levitamine keskmistel ning lühikestel vahemaadel, näiteks nagu *bootlegging*. Kauplejad ei ole organiseerunud või on seda tehtud vähesel määral.

Eesti illegaalse huuletubakaturu ainus organiseeritud kuritegelik rühmitus, kes teostas suuremahulist salakaubavedu, tegutses taoliselt, et diilerite teada oli kaup vormistatud ekspordiks Venemaale, aga tee peal „kadus“ illegaalne kaup Eesti turule ning Eestisse jõudes jagati huuletubakapakid vahemeeste vahel. Angelini jt (käesolev töö, lk 21) toovad esile, et suuremahuline salakaubavedu seisneb tavaliselt tubaka seaduslikust tarneahelast kõrvaesuunamises, võltsitud kauba või illegaalsete valgete salakaubaveos. Teooria ning uuringu tulemused lähevad siinkohal kokku, kuna rühmituses vedudega tegelevad isikud arvasid, et kaup müüakse edasi Venemaal aga tegelikult suunasid salakaubaveo organiseerijad tarne ebaseaduslikult Eesti turule müügiks.

Töös välja toodud kuritegelikus ühenduses mõisteti kohtu alla 19 inimest, organiseerijatest kuni kaubikujuhtideni välja. Angelini jt teooria osast (käesolev töö, lk 21) saab lugeda, et suuremahulise salakaubaveo toimepanemiseks on vaja keerulisemaid organisatsioone. Kuritegelik ühendus oli kindlasti keerulisemalt üles ehitatud, olid nii organiseerijad, keskastme juhid, diilerid ning edasimüüjad. Uuringu tulemustest on ka näha, et üheks osaliste grupiks, kes tegutsevad illegaalsel huuletubaka turul, on vedajad, ehk siis isikud, kes transpordivad illegaalset huuletubakat. Savona & Riccardi (käesolev töö, lk 14) teooria on sama uuringu tulemustega, vastavalt vajadusele võidakse endaga koos tegutsema kaasata üksikuid individuaalseid kurjategijaid või väiksemaid kurjategijate gruppe, kes täidavad konkreetseid ülesandeid. Organiseeritud kuritegelik ühendus kaasas endaga tegutsema nii edasimüüjaid kui vedajaid, kes Rootsist huuletubakat Eestisse tarnisid, igal rühma liikmel oli konkreetne ülesanne mida ta täitma pidi.

Uuringu tulemusena võib väita, et ainus kuritegelik rühmitus Eesti huuletubaka turul toimetas edasi suurimaid koguseid huuletubakat (käesolev töö, lk 27). Angelini jt (käesolev töö, lk 21) väidavad, et suurima osa tubakatoodete salakaubaveost moodustavad turul suurmahulistes vedudes osalejad. Neid on vähem kui teisi turul osalejaid (ainult 23%), kuid nad vedasid 94,8% konfiskeeritud tubakatoodetest ehk siis teooria läheb

kokku tulemustega, kus suuremahulistes vedudes osalejaid on salaturul kõige vähem, kuid nad veavad kokku kõige rohkem keelatud tubakatooteid. Antud tulemuse võib tingida asjaolu, et organiseeritud rühmitustel on kõige rohkem võimalusi ebaseaduslikku tubakat üle riigipiiride tarnida. Organiseeritud rühmitustel on palju vedajaid ning transpordiks kaubikuid, tarneviisid on hästi läbi mõeldud ning võib-olla ei jääda riigipiiridel nii lihtsasti vahele kui jäävad näiteks üksikud amatöörlikud vedajad.

Uuringu autor arvutas välja müügiga tegelevate isikute vanuse, kus keskmiseks vanuseks tuli 29 aastat, samas uuringus välja toodud ainukese kuritegeliku ühenduse organisaaatori vanuseks oli vastavalt kohtulahendile 43 aastat. Käesoleva töö teooria osas on välja toodud Angelini jt (lk 22) väited, et tubakatoodete salaturuga seotud isikute vanuselises mõttes on suuremahuliste vedudega seotud osalejad vanemad kui väiksemahuliste või keskmise suurusega salakaubavedudega tegelevad isikud. Mitmed suuremahuliste vedudega seotud isikud on vanuses 40 kuni 54 (40,9%), kusjuures enamik salakaubaveoga tegelevatest isikutest on vanuses 30 kuni 39 (27,5%). Huuletubaka salakaubaveo ning müügiga tegelevad Eestis eesti kodanikud kes on varasemalt karistamata, ainult ühel korral tuli kohtulahendist välja, et tegutsejaks oli vene kodanik. Antud tulemus läheb kokku lõputöö (lk 22) teoorias oleva osaga, kus Angelini jt on toonud välja, et tubakatoodete salaturul osalevate isikute geograafilisele päritolule keskendudes on osalejad peamiselt idapoolsed eurooplased (50%) ning Euroopa Liidus mitteolevatest maadest pärit eurooplased (25%). Eesti asub geograafiliselt Ida-Euroopas ning seoses sellega võib öelda, et uuringust välja tulnud asjaolu, et huuletubaka käitlemisega tegelejad isikud olid eestlased, oli ka ootuspärane. Eestlastel on kerge käia laevaga otse huuletubaka toojamaal Rootsis, kust siis võib vabalt endale osta huuletubakat ükskõik mis kogustes ning seda proovida smuugeldada Eestisse.

Uuringu tulemustest on näha, et kohtulahenditest tuleb välja ka asjaolu, et paljud isikud ostsid huuletubakat isiklikuks tarbimiseks. Angelini jt (käesolev töö, lk 21) on toonud välja, et paljudel juhtudel kasutatakse tubakat isiklikuks tarbimiseks või müüakse seda edasi väikesele sõprade ja tuttavate võrgustikule. Siinkohal võib väita, et huuletubaka turuosaliste uuringust välja tulnud tulemused lähevad kokku teooriaga, kus üheks osaliste grupiks on tarbija, kes kasutab huuletubakat enda tarbeks. Huuletubakat müüdi ka edasi enda sõpradele ning tuttavatele.

Huuletubaka illegaalse turu konkurentsivormi määratlemiseks kasutan Ferrer (käesolev töö, lk 19–20) käsitletud täiusliku ning ebatäiusliku turukonkurentsi vormide määratlust.

Huuletubaka illegaalset turgu vaatlen turul tegutsevate osaliste arvu ja koosluse järgi. Lähtudes esimese kategooria koodidest, on näha, et turul tegutseb kõige rohkem erinevaid müüjaid (esines 8 korral), järgmisena isikute grupp (esines 2 korral) ning kuritegelik ühendus (esines 1 korral). Isikute grupi puhul tuleb meeles pidada, et analüüsitud kohtulahendites ühel korral tegutses koos kaks isikut, kes mõlemad müüsid huuletubakat, kuid teisel korral oli tegemist kolmest isikust koosneva grupiga, kus kaks isikut tegelesid ebaseadusliku narkootikumide müügiga ning üks isik tegeles peale selle veel ebaseadusliku huuletubaka müügi ning hoiustamisega.

Uuringu tulemustest selgus, et kõige enam on turul erinevaid väikeseid, üksikult tegutsevaid müüjaid. Esinemissageduselt teisena oli isikute grupp ning huuletubaka turul on esinenud vastavalt kohtulahenditele ühe korra kuritegelik ühendus. Turul osales küll mõjuvõimas ühendus, kuid uuringust ei tulnud välja, et ühendus oleks olnud Eesti huuletubaka turul monopoli staatuses. Teooria osas on välja toodud Ferrer (käesolev töö, lk 20) ebatäiusliku turukonkurentsi määratlemine. Pakkumise poolel on ebatäiusliku konkurentsivormideks 1) monopol – tootel on ainult üks tarnija, kaup on ainulaadne, uutele turule tulijatele on suured takistused, 2) oligopol – toote tarnijaid on vähe, kaup on mõningate erisustega, on mõningane võime hindu mõjutada ning 3) monopolistlik konkurents – paljud tootjad müüvad sarnaseid, kuid mingil määral erinevaid tooteid, uusi turule tulijaid ei takistata. Sünteesides teooriat ning uuringu tulemusi, võib väita, et aastatel 2015–2019 oli huuletubaka turul konkurentsivormiks monopolistlik konkurents. Isikud müüsid sarnaseid tooteid, mis erinesid omavahel müüdava margi poolest ning turule sai siseneda kergesti ja müüa oma kaupa edasi. Asjaolul, et turul oli palju müüjaid, siis sellest järeldan, et turule siseneda ei olnud keeruline ning seda võisid teha kõik, kelle tootele oli nõudlus.

Kolmanda uurimisküsimusena püstitas autor küsimuse, kuidas toimub illegaalse huuletubakaga kauplemine. Kohtulahendeid uurides tuli välja, et huuletubaka äri toimub juba väljakujunenud klientuuriga ning pigem müüakse enda sõpradele ja tuttavatele, ühel juhul müüdi ka edasi enda töökaaslastele. Tehingute toimumise kohtade alla koondus kohtulahendeid uurides kolm koodi. Kood siseruumid/elukoht esines analüüsitud kohtulahendites 3 korral, kood tänav esines 1 korral ning kood auto esines lahendites 2 korral. Enim tehingute tegemisi toimus siseruumis/elukohas. Kolmel korral tuli kohtulahenditest ning kohtutoimikutest välja, et isikud müüsid huuletubakat otse enda elukohast ning tegid seda juba varasemalt väljakujunenud klientuurile. Chionis & Chalkia

(käesolev töö, lk 18) toovad välja, et salatubaka turustamiseks eksisteerib avatud turg ning suletud turg. Avatud turgu iseloomustab ebaseaduslike tubakatoodete müük avalikes kohtades. Suletud turul toimuvad tehingud ostjate ja müüjate vahel, kes tunnevad üksteist varasemalt või on tuttavad kolmandate isikute kaudu. Suletud turg ei ole siinkohal ka geograafiliselt piiratud. Antud juhul ühtivad omavahel teooria ning uuringu tulemused ja võib väita, et huuletubaka Eesti turg on tehingute toimumise kokkuleppimise poolest suletud turg, tehingud toimuvad tuttavate isikute vahel. Tehingud lepiti kokku üldiselt telefoni teel või siis suhtlusrakendustes, võõraste isikute vahel taolist kokkuleppimist toimuda ei saa, kuna peab juba varasemalt teadma, kas antud isik müüb tahetud toodet. Üldiselt toimubki klientuuri leidmine selliselt, et esialgu müüakse tooteid enda sõpradele, hiljem tekib juurde tuttavaid, kes on omakorda enda tuttavate käest kuulnud, et antud isik müüb huuletubakat. Teooria suletud turu kohta kinnitab siinkohal uuringu tulemusi.

Neljas uurimisküsimus oli, millised on huuletubaka tarneviisid. Uurimisküsimusele vastuse saamiseks analüüsin kuidas huuletubakas tarnitakse Eesti turule, millised riigid on vastavalt kohtulahenditele tarneahela alguspunktiks ning kuidas toimub huuletubaka ladustamine, kui see on jõudnud sihtkohta. Analüüsitud kohtulahenditest tuli välja, et enim tarnitakse ebaseaduslikku huuletubakat sõiduautoga (esinemissagedus 10 korda), seejärel laevaga (esinemissagedus 6 korda), kaubikuga (4 korda) ning postisaadetisega on Eestisse jõudnud huuletubakas vastavalt kohtulahenditele 2 korral.

Huuletubaka tornid/karbid on üsnagi väikesed, nende transportimine ei vaja suurt ruumi. Angelini jt (käesolev töö, lk 17) toovad välja, et ebaseaduslike tubakatoodete väikestes ning keskmise suurusega salakaubaveos on kõige levinumaks kaupade transpordivahendiks autod ning kaubikud. Huuletubaka turul toimub pigem väike ning keskmise suurusega üksikute müüjate kaubatarne, siis siinkohal võib väita, et teooria läheb kokku uuringu tulemustega, kuna kõige enam tarnitakse huuletubakat sõiduautoga. Angelini jt (käesolev töö, lk 17–18) toovad ka välja, et teisest küljest on suuremahulise tubakatoodete salakaubaveo peamiseks transpordivahendiks veoautod, millele järgneb veetransport ning autod ja kaubikud. Analüüsitud kohtulahenditest oli näha, et ainukesena suuremahulist salakaubavedu tegeva kuritegeliku organisatsiooni transpordivahendiks olid kaubikud, kuhu siis salakaup ära peideti. Võib järeldada, et transpordivahendi valik sõltub ebaseaduslike toodete kogusest nagu on välja toodud ka Angelini jt (käesolev töö, lk 18) teoreetilistest alustest. Koguse kasvades valitakse ka suuremad transpordivahendid. Kohtulahendites kus oli välja toodud transport kaubikuga, tarniti huuletubakat kastide

kauba ning huultubakas võis olla ka kaubikus peidetud kujul. Rootsist tarnitud huuletubaka puhul on tarneviisiks laev, ühel korral oli välja toodud ka juhus, kus isik tõi huuletubakat Soome Vabariigi kaudu laevaga Eestisse, olles esmalt huuletubaka ostnud Rootsist. Salokannel & Ollila (käesolev töö, lk 18) on teooria osas välja toodud, et Soome siseneb huuletubakas nii koos reisijatega kui ka läbi ulatusliku salakaubaveo üle avatud piiride. Ligikaudu kaks kolmandikku illegaalsest huuletubakast tuleb Soome üle põhjapiiri ning üks kolmandik tuuakse laevadega.

Kohtulahendite analüüsil moodustunud seitsmenda kategooria tarneahelate alguspunktidest huuletubaka tarnete puhul alla sai moodustada neli koodi. Asjaolul, et Rootsis on huuletubakas vabalt jaemüügist kättesaadav ning ametlikult müügil, siis kõige rohkem tuuakse huuletubakat Rootsi Kuningriigist. Ühel korral on isik toonud Rootsis toodetud huuletubakat Läti Vabariigist, kahel korral on vastavalt kohtulahenditele tellitud postiga huuletubakat Iisraelist. Rootsi ning Eesti ja Läti ning Eesti on vahemaade poolest üksteisele lähedal ning Angelini jt (käesolev töö, lk 16, 21) väidavad, et üksikud või väiksemad rühmad tegelevad salatubakapartiide levitamisega keskmistel või lühikestel vahemaadel. Samuti iseloomustavad illegaalsete tubakatoodete tarneid algus- ja lõpp-punktide lähedus. Angelini jt (käesolev töö, lk 17) on välja toonud, et muud sagedased tarded pärinevad salatubaka suurimatest tootjariikidest. Antud väide läheb kokku uuringu asjaoluga, et Rootsi huuletubakat tarnitakse kõige rohkem Rootsist, kuna Rootsi on huuletubaka tootjamaa. Rootsi ning Eesti vaheline vahemaa on samuti lühike ning üksteisele ollakse ligidal. Teistest riikidest, kus huuletubakas on käitlemiseks seaduslik, ei ole enam nii mugav seda tuua. Vahemaad lähevad pikemaks ning pigem ei tasu ära ise huuletubakal järgi käia, kuna arvestama peab ka transpordikuludega.

Kategooria, huuletubaka hoidmine/ladustamine andis ülevaate sellest, millistes kohtades vastavalt kohtulahenditele müügis ning tarbimiseks soetatud huuletubakat hoiustati. Kategooria alla moodustus viis koodi, elukoht (esines 8 korral), sõiduk/kaubik (esines 13 korral), töökoht (esines 1 korral), ladu (1 korral) ning garaaž (2 korral). Kõige suurema esinemissagedusega kohaks, kus huuletubakat hoiustati, oli sõiduk/kaubik. Uuringu tulemuses organiseeritud kuritegeliku rühmituse tegutsemise kohta, toodi huuletubakat Rootsist ning Eestisse jõudes jagati huuletubakapakid kohe vahemeeste vahel laiali. Pakkide vedamiseks kasutati isiklike autosid ning eraldi ladu huuletubaka jaoks ei olnud. FATF uuringust (käesolev töö, lk 18) tuleb välja, et transport ning ladustamine oleneb suuresti salakauba laadist ning saadaolevatest finantsilistest vahenditest. Paljud

kuritegelikud rühmitused veavad suuremaid kaubasaadetisi ainult neile ja nende klientidele teadaolevatesse jaotuspunktidesse. Seal jagatakse koorem osadeks ning müüakse keskmise turu tarnijatele. Organiseeritud kuritegelikel rühmitustel ei ole mõtekas hoida enda valduses suuri keelatud kauba koguseid, kuna see suurendab vahelejäämise riske. Vahemeeste ning edasimüüjate vahel huuletubaka kohene laialijagamine vähendab võimalust, et vahelejäämisel oleksid suured kogused koondunud ühe-kahe isiku kätte.

Järgmise kohana kus huuletubakat hoiustati, oli tarbija/müüja enda elukoht. Ühel juhul, kus isik tegeles narkootiliste ainete müügiga ning hoiustas neid enda elukohas, leiti ka suures koguses huuletubakat. Kohtulahendite uuringust tuli välja, et ühel korral on esinenud koodi ladu. Isik hoiustas suures koguses huuletubakat lao territooriumil, pärast mida soovis sõita laevaga koos kaubikus ladustatud huuletubakaga Eestist Soome Vabariiki ning kahel korral hoiustas isik huuletubakat garaažis. FAFT uuringus (käesolev töö, lk 18) väidetakse, et asukohad võivad olla nii renditud krundid tööstuspiirkondades, renditud laod või kui tegemist on väiksemate kaubakogustega, siis võidakse kaupu hoida lukustatud garaažides. Antud juhul kattub teooria uuringus välja toodud ladustamise kohtadega. Huuletubakat hoiti nii renditud laos kui ka lukustatud garaažis.

Tuginedes eelpool välja toodud sünteesitud uurimisküsimuste vastustele, saab anda ka üldistatud vastuse lõputöö kesksele uurimisprobleemile, milleks oli millised majanduslikud tunnused iseloomustavad huuletubaka pakkumist illegaalsel turul Eestis. Uurimisküsimuste vastustest järeldab töö autor järgmist:

- Huuletubaka illegaalsel turul on monopolistlik konkurents, turul on palju müüjaid, kes müüvad küll ühesugust kaupa, mis erineb üksteisest margi poolest, kuid teistel müüjatel ei ole mingeid takistusi turule siseneda. Turuosalised Eestis on müüjad ning huuletubaka tarbijad, kes ei tegele müügiga, vaid toovad huuletubakat enda tarbeks Rootsist või siis tellivad seda postiga. Tegeletakse väikesemahulise või keskmisemahulise salakaubaveoga.
- Illegaalse huuletubakaga kaubeldakse suletud turul, kus müüjad ning ostjad on omavahel sõbrad või varasemalt tuttavad. Tuttavad omakorda edastavad müüjate kontakte enda tutvavatele ning taoliselt leitakse klientuur. Huuletubaka müük-ost lepatakse kokku suhtlusrakendustes või siis telefoni teel. Pigem ostetakse tubakat

müüja kodus, natuke harvemini saadakse kokku näiteks parklates ja müük toimub autodest.

- Huuletubakat tarnitakse Eestisse Rootsist, mis on ka huuletubaka kõige suurem tootjamaa. Müüjad ning tarbijad toovad huuletubakat maale isikliku sõiduautoga või keskmisemahuliste vedude puhul kaubikuga. Laeva ning sõiduki transpordiviiside kombineerimine on vastavalt Rootsi riigi asukohale paratamatus.

Lõputöö uuringu tulemuste põhjal saab teha üldise ettepaneku Rootsi huuletubaka suurtes kogustes üle riigipiiri toomise tõkestamise tõhustamiseks. Uuringu tulemustest selgus, et illegaalne huuletubakas siseneb Eesti turule läbi selle suurima tootjamaa Rootsi, siis oleks ettepanekuks pöörata suuremat tähelepanu Rootsi Kuningriigist saabuvatele turismireisijatele. Väikesemahuline salakaubavedu toimub pigem isiklike sõiduautodega, mitte suuremate kaubikutega. Uuringu autor leidis, et peamine huuletubaka salakaubaveoga tegelevate isikute profiil on eestlased, meesterahvad, kellel puudub varasem karistus ja nad ei ole seotud kuritegelike organisatsioonidega. Uuringu autor teeb ettepaneku vastavalt leitud profiilitüübile pöörata suuremat tähelepanu just nendele reisijatele.

KOKKUVÕTE

Tavapärase suitsetamise olulise piiramise tõttu võtavad aina enam turuosa endale alternatiivsed tubakatooted. Tubakatoodete tarbijahinnaindeks on viimase kümne aasta jooksul kasvanud kiiremini kui üldine kaupade ja teenuste tarbijahinnaindeks ning tubakatooted muutuvad tarbijatele üha raskemini kättesaadavamaks, see mõjutab soodsalt ka illegaalsel turul kauplemist, kuna tarbijad otsivad odavamaid hindu. Antud lõputöös püstitati uurimisprobleemina küsimus: millised majanduslikud tunnused iseloomustavad huuletubaka pakkumist illegaalsel turul Eestis. Uurimisprobleemist lähtuvalt oli lõputöö eesmärgiks välja selgitada huuletubaka pakkumise tarneahel Eestis kohtusse jõudnud juhtumite põhjal.

Esimese uurimisülesande raames analüüsis lõputöö autor teoreetiliste allikate põhjal huuletubaka olemust ja tekkimise ajalugu ning alternatiivsete tubakatoodete olemust. Samuti uuriti illegaalse turu tekkimist ning tubakatoodete tarneahelaid ja osalisi tubakatoodete illegaalsel turul. Huuletubakas ehk snus leiutati Rootsis 1800. aastate alguses, kogus see kiiresti populaarsust, kuna oli lihtne kasutada töötamise ajal ning ei olnud vajadust sülitada nagu närimistubaka puhul. Alternatiivsed tubakatooted on kõik tooted, mis ei ole traditsioonilised suitsetatavad sigaretid ning üha enam koguvad alternatiivsed tooted populaarsust noorte seas. Illegaalsed turud võivad tekkida iga tootegrupi kohta, kui nõudlus pakutavate kaupade järgi on suurem kui pakkumine, isikud aga eelistavad turgu, kus hinnad on madalad. Kuritegelikud organisatsioonid on tänapäeval kiire kohanemisvõimega ning võivad vastavalt vajadusele ja olukorrale ümber organiseeruda teistele kaubagruppidele või viia enda tegevuse kübermaailma. Tubakatoodete tarneahelaid iseloomustab hea kaalu–hinna suhe, väikesed vahemaad ning enamasti väikesemahulised kaubatarned.

Teise uurimisülesandena analüüsi karistusseadustiku § 376 lg 1 alusel tehtud kohtulahendeid ning kohtutoimikuid illegaalse huuletubakaga seotud juhtumite kohta, et saada ülevaade kuidas toimib Eesti illegaalne huuletubaka turg ning millised on huuletubaka tarneahelad vastavalt kohtulahenditele. Kohtutoimikute analüüs andis võimaluse analüüsida müüjate profiili, omavahelisi suhtlusviise ning kauba üleandmise meetodeid. Tulemustest võib järeldada, et müüjad on põhiliselt nooremad või keskealised isikud, kes on eesti keelt kõnelevad eestlased. Müüjad on varasemalt karistamata, suheldakse ja kaupa antakse edasi suletud turu põhimõttel, kas siis elukohas või autos.

Huuletubakas siseneb Eesti turule läbi selle suurima tootjamaa Rootsi, kuna Rootsi ning Eesti on üksteisele ligidal. Rootsis on huuletubakas jaekaubanduses vabalt müügil ning ostmiseks takistusi ei ole. Peamiselt transporditakse huuletubakat edasi sõiduautode või kaubikutega.

Kolmanda uurimisülesande raames sünteesiti teoreetilisi lähtekohti ning empiirilise uuringu tulemusi ja tehti järeldusi huuletubaka illegaalse turu osaliste, konkurentsi ning selle kohta, kuidas toimub illegaalse huuletubakaga kauplemine. Kolmanda uurimisülesande raames said vastuse püstitatud uurimisküsimused. Esimese ja teise uurimisküsimuse vastusena saab välja tuua, et Eestis tegutsevad kuritegelikul huuletubaka turul pigem üksikisikud, kes ei ole omavahel organiseerunud. Huuletubaka turul on monopolistlik konkurents ning isikud saavad turule siseneda ilma takistusteta. Uurimisküsimusele kuidas toimub illegaalse huuletubakaga kauplemine, saab esitada vastuse, et müüjad ning ostjad on omavahel varasemalt tuttavad, tehingud lepitakse eelnevalt kokku kas telefoni teel või mõnes suhtlusrakenduses. Kauba tarned toimuvad lühikestel vahemaadel ning üldiselt hoitakse ebaseaduslikku kaupa kas enda elukohas või siis autodes, millega kaupa tarnitakse.

Käesolev uuring ning järeldused huuletubaka turu kohta on tehtud ainult aastatel 2016–2020 kohtusse jõudnud sündmuste põhjal. Huuletubaka illegaalne turg ei ole aga kuhugile kadunud ning eriti on huuletubakas populaarne noorte seas. Edasise uuringuna peaks kindlasti intervjuerima näiteks huuletubaka kasutajaid, et teada saada kuidas keelatud kaupa hangitakse ja kes on käesoleval ajal müüjad ning milline on nende profiil. Samuti võiks teha ekspertintervjuusid Maksu- ja Tolliameti töötajatega, kes puutuvad kokku huuletubaka illegaalse turu ja selle ebaseadusliku tarnega. Uuringu tulemustest saaks parema ülevaate kuidas toimib huuletubaka illegaalne turg pärast 2019. aastat ning millised oleksid võimalused huuletubaka tarneahelaid tõhusalt lõhkuda ja kuidas toimub hetkel huuletubaka müügi takistamine.

SUMMARY

The title of the thesis is Illegal supply of snus based on court cases in Estonia. The following research problem was formulated: what economic features characterize the supply of lip tobacco in the Estonian illegal market. Based on the research problem, the aim of the thesis was to find out the supply chain of lip tobacco in Estonia on the basis of cases that reached court. To achieve the aim, three research tasks were carried out.

Firstly, the author of the thesis analyzed the nature and history of snus and the nature of alternative tobacco products, based on theoretical sources. Furthermore, the emergence of illegal markets as well as the supply chains of tobacco products and parties in the illegal market of tobacco products were also investigated. Snus was invented in Sweden in the early 1800s and quickly gained popularity, because it was easy to use while working and didn't require spitting like chewing tobacco. Illegal markets can arise for any product group, when demand for the offered goods is greater than the supply, while individuals prefer markets where the prices are low. Today, criminal organizations are quick to adapt and can reorganize to other commodity groups or move their activities into the cyberworld as needed. Supply chains for tobacco products are characterized by a good weight-price ratio, short distances and mostly small-scale deliveries.

Secondly, court decisions made on the basis of § 376, paragraph 1 of the Penal Code on cases related to illegal snus were analyzed, in order to get an overview on how the illegal snus market in Estonia works. It can be concluded from the results that the sellers are mainly younger or middle-aged persons who are Estonians. Sellers communicate and pass on the goods on the principles of a closed market.

The third research task synthesized the theoretical starting points and the results of the empirical study and drew conclusions about market participants in the illegal snus market, supply chains, competition and how illegal snus is traded. In Estonia, the criminal snus market is mostly operated by individuals who are not organized and goods are delivered over short distances. There is monopolistic competition in the snus market and individuals can enter the market without obstacles. Snus enters the Estonian market through its largest producing country, Sweden, as Sweden and Estonia are close to each other. Snus is mainly transported by cars or vans.

VIIDATUD ALLIKATE LOETELU

Adamberg, A., 2018. *Alternatiivsete tubakatoodete aktsiisi mõju tubakaturule. Lõputöö.* Tallinn: Sisekaitseakadeemia.

Andrade, C., 2021. The Inconvenient Truth About Convenience and Purposive Samples. *Indian Journal of Psychological Medicine*, 43(1), pp. 86–88.

Angelini, M., Aziani, A., Banfi, S., Calderoni, F., Caneppele, S., De Simoni, M., Di Stefano, F., Dugato, M., Favarin, S., Garofalo, L., Mancuso, M., Oliva, S., Rotondi, M., Scarati, P. & Superchi, E., 2016. An European outlook on the illicit trade in tobacco products. *Trends in Organized Crime*, 19(3/4), pp. 300–328.

Belkin, M., 2020. Tubakavaba huuletubakas vallutab Eestit: müüakse sadu tuhandeid karpe, riik on aktsiisidega teeninud üle kahe miljoni. *Rahageenius*, [Võrgumaterjal] Leitav: <https://raha.geenius.ee/rubriik/uudis/tubakavaba-huuletubakas-vallutab-eestit-muuakse-sadu-tuhandeid-karpe-riik-on-aktsiisidega-teeninud-ule-kahe-miljoni/> [Kasutatud 18.02.2023].

Bjurlin, M. A., Kamecki, H., Gordon, T., Krajewski, W., Matulewicz, R., Malkiewicz, B., Demkow, T. & Sosnowski, R., 2021. Alternative tobacco products use and its impact on urologic health - will the lesser evil still be evil? A commentary and review of literature. *Central European Journal of Urology*, 74(2), pp. 152–160.

Bowen, G. A., 2009. Document Analysis as a Qualitative Research Method. *Qualitative Research Journal*, 9(2), pp. 27–40.

Brooks, R. R. W., 2020. Black markets and the exchange structure. *Law & Contemporary Problems*, 83(2), pp. 151–173.

Chionis, D. & Chalkia, A., 2016. Illicit tobacco trade in Greece: the rising share of illicit consumption during crisis. *Trends in Organized Crime*, 19(3/4), pp. 236–253.

D. J. kriminaalasi karistusseadustiku § 376 lg 1 järgi (2017) 1-17-9702.

Dumitrescu, C. D., Neacsu, R. & Zamfirescu, N., 2009. Underground economy, disturbing factor in national economy development. *Annals of DAAAM & Proceedings*, 20(1), pp. 989–990.

Eres, E., 2021. *Nikotiinipatjade legaliseerimise mõju illegaalsele huuletubaka turule. Lõputöö.* Tallinn: Sisekaitseakadeemia.

- Euroopa Parlamendi ja Nõukogu direktiiv 2014/40/EL, 2014.
- Farrell, L. & Fry, Tim R. L., 2013. Is Illicit Tobacco Demand Sensitive to Relative Price? *Economic Papers*, 32(1), pp. 1–9.
- FATF, 2012. *Illicit Tobacco Trade*. [Võrgumaterjal] Leitav: <https://www.fatf-gafi.org/content/fatf-gafi/en/publications/Methodsand Trends/IllicitTobaccoTrade.html> [Kasutatud 29.03.2023].
- Ferrer, C. E., 2013. Oligopsony-Oligopoly The perfect imperfect competition. *Procedia Economics and Finance*, 5, pp. 269–278.
- Hsieh, H.-F. & Shannon, S. E., 2005. Three Approaches to Qualitative Content Analysis. *Qualitative Health Research*, 15(9), pp. 1277–1288.
- K. D. S. kriminaalasi karistusseadustiku § 184 lg 2 p 2, § 376 lg 1 järgi (2018) 1-18-4782.
- Laherand, M.-L., 2010. *Kvalitatiivne uurimisviis*. 2. trükk. Tallinn: Sulesepp.
- Lazarous, M., Palipudi, K. M., Smith, T., Yin, S., Munish, V., Sinha, D., Gupta, P. C. & Swasticharan, L., 2020. Patterns and related factors of bidi smoking in India. *Tobacco Prevention & Cessation*, 6, pp. 1–10.
- Lee, P. N., Fry, J. S. & Ljung, T., 2022. Estimating the public health impact had tobacco-free nicotine pouches been introduced into the US in 2000. *BMC public health*, 22(1), pp. 1–11.
- Maksu- ja Tolliamet, 2021. *Maksu- ja Tolliameti ARENGUKAVA 2021*. [Võrgumaterjal] Leitav: <https://www.emta.ee/media/1371/download> [Kasutatud 21.10.2022].
- Maksu- ja Tolliamet, 2016. *Maksu- ja tolliamet sai kätte huuletubakaga kaubitsenud jõugu*. [Võrgumaterjal] Leitav: <https://www.emta.ee/uudised/maksu-ja-tolliamet-sai-katte-huuletubakaga-kaubitsenud-jougu> [Kasutatud 03.04.2023].
- Melikian, A. A. & Hoffmann, D., 2009. Smokeless tobacco: a gateway to smoking or a way away from smoking. *Biomarkers: biochemical indicators of exposure, response, and susceptibility to chemicals*, 14(1), pp. 85–89.
- Miloshevska, T., 2021. COVID-19 pandemic and new opportunities for organized crime groups. *Security Dialogues*, 12(2), pp. 187–195.

- Mursa, G. C., Isan, V. & Ifrim, M., 2014. Black Markets in Transition. The Case of Eastern European Countries. *Transformations in Business & Economics*, 13(33C), pp. 468–482.
- Norberg, M., Malmberg, G., Ng, N. & Broström, G., 2011. Who is using snus? – Time trends, socioeconomic and geographic characteristics of snus users in the ageing Swedish population. *BMC public health*, 11, pp. 1–13.
- Orro, E., Josing, M., Hansa, A., Reiman, M. & Lepane, L., 2022. *Tubakatoode te tur ja tarbimine Eestis. Aastaraamat 2021*. [Võrgumaterjal] Leitav: <https://www.ki.ee/> [Kasutatud 24.10.2022].
- Pénzes, M., Foley, K., Balázs, P. & Urbán, R., 2019. Patterns of alternative tobacco product experimentation among ever smoker adolescents. *Central European Journal of Public Health*, 27(1), pp. 3–9.
- Pizarro, M. E., Giacobone, G., Shammah, C. & Stoklosa, M., 2022. Empty pack survey to estimate Illicit Tobacco Trade in the city of Buenos Aires, Argentina. *Trends in Organized Crime*, 25(3), pp. 301–317.
- P. S. kriminaalasi karistusseadustiku § 376 lg 1 järgi* (2018) 1-18-3775.
- Reile, R. & Veideman, T., 2021. *Eesti täiskasvanud rahvastiku tervisekäitumise uuring 2020*. [Võrgumaterjal] Leitav: https://www.tai.ee/sites/default/files/2021-04/TKU2020_kogumik.pdf [Kasutatud 20.10.2022].
- Renz, S. M., Carrington, J. M. & Badger, T. A., 2018. Two Strategies for Qualitative Content Analysis: An Intramethod Approach to Triangulation. *Qualitative Health Research*, 28(5), pp. 824–831.
- Riigikogu, 2005. *Maailma Terviseorganisatsiooni (WHO) tubaka tarbimise leviku vähendamise raamkonventsioon. Välisleping. RT II 2005, 15, 46*.
- R. K. kriminaalasi karistusseadustiku § 376 lg 1 järgi* (2019) 1-19-1610.
- Rutqvist, L. E., Curvall, M., Hassler, T., Ringberger, T. & Wahlberg, I., 2011. Swedish snus and the GothiaTek standard. *Harm Reduction Journal*, 8(1), pp. 11–19.
- Salokannel, M. & Ollila, E., 2021. Snus and snus-like nicotine products moving across Nordic borders: Can laws protect young people? *Nordic Studies on Alcohol and Drugs*, 38(6), pp. 537–642.

Savona, E. U. & Riccardi, M., 2015. *From illegal markets to legitimate businesses: the portfolio of organised crime in Europe. Final Report of Project OCP – Organised Crime Portfolio*. Trento: Transcrime – Università degli Studi di Trento.

Shine, D., Callaghan, S., Green, A. & Arrigan, B., 2019. Rehearsing for the theatre of war. *Archaeology Ireland*, 33(2), pp. 30–35.

Skinnari, J. & Korsell, L., 2016. The illicit tobacco market in Sweden - from smuggling to warehousing. *Trends in Organized Crime*, 19(3/4), pp. 273–299.

Soldz, S. & Dorsey, E., 2005. Youth Attitudes and Beliefs Toward Alternative Tobacco Products: Cigars, Bidis, and Kreteks. *Health Education & Behavior*, 32(4), pp. 437–566.

Tervise Arengu Instituut, 2015. *Suitsuvabad tubakatooted*: [Võrgumaterjal] Leitav: <https://terviseinfo.ee/et/valdkonnad/tubakas/14-tubakas/337-suitsuvabad-tubakatooted#Snus> [Kasutatud 07. 12. 2022].

*Tubakaseadus*¹ (2005) RT I, 04.01.2021, 17.

*Tubakaseadus*¹ (2005) RT I, 12.03.2015, 77.

V. K. kriminaalasi karistusseadustiku § 376 lg 1 järgi (2020) 1-20-7425.

Von Lampe, K., 2005. Assessing organized crime: provisional situation report on trafficking in contraband cigarettes. *Trends in Organized Crime*, 9(2), pp. 8–15.

Von Lampe, K. & Kurti, M., 2016. The illegal cigarette trade in New York City. *Trends in Organized Crime*, 19(3/4), pp. 329–350.

Whittaker, S., 2002. Qualitative Research: What is it and How Can it be Applied to Transfusion Medicine Research? *Vox Sanguinis*, 83(1), pp. 251–260.

X. Y. kriminaalasi karistusseadustiku § 376 lg 1 järgi (2019) 1-19-5996.

Lisa 1. Koodipuu

KATEGOORIAD/KOODID	Koodi esinemissagedus kohtulahendites/kohtutoimikutes
KATEGOORIA 1 Turul osalejad	
Kood 1: kuritegelik ühendus	1
Kood 2: isikute grupp	2
Kood 3: müüja	8
Kood 4: tarbija	4
Kood 5: vedaja	3
KATEGOORIA 2 Klientuur	
Kood 1: tuttavad/sõbrad	5
Kood 2: töökaaslased	1
KATEGOORIA 3 Tehingute kokkuleppimine	
Kood 1: telefoni teel	1
Kood 2: sotsiaalmeediaplatvorm	2
Kood 3: krüpteeritud suhtlusrakendus	1
KATEGOORIA 4 Tehingute toimumise kohad	
Kood 1: siseruumid/elukoht	3
Kood 2: tänav	1
Kood 3: auto	2
KATEGOORIA 5 Hoidmine/ladustamine	
Kood 1: elukoht	8
Kood 2: sõiduk/kaubik	13
Kood 3: töökoht	1
Kood 4: ladu	1
Kood 5: garaaž	2
KATEGOORIA 6 Tarneviis	
Kood 1: sõiduauto	10
Kood 2: kaubik	4
Kood 3: postisaadetus	2
Kood 4: laev	6
KATEGOORIA 7 Tarneahela alguspunkt	
Kood 1: Rootsi	6
Kood 2: Läti	1
Kood 3: Eesti	2
Kood 4: Iisrael	2

Lisa 2. Analüüsitud kohtulahendid

Järjekorra-number	Kohtulahendi-number	Maa-kohus	Menetluse-liik	Ligipääs kohtutoimikule	Tegevuse aeg	Lahendi kuupäev	Dokumendi kood
1	1-20-7425	Harju	kriminaalasi		2018	16.11.2020	D1
2	4-19-5799	Viru	väärteoasi		2019	26.02.2020	D2
3	1-19-5996	Harju	kriminaalasi	X	2019	03.09.2019	D3
4	1-19-1610	Harju	kriminaalasi	X	2018 – 2019	27.02.2019	D4
5	1-18-8290	Tartu	kriminaalasi	X (e-toimik)	2018	12.11.2018	D5
6	1-18-6411	Pärnu	kriminaalasi		2016	13.09.2018	D6
7	1-18-4814	Viru	kriminaalasi		2018	06.07.2018	D7
8	1-18-4782	Tartu	kriminaalasi	X (e-toimik)	2017	26.06.2018	D8
9	1-18-3775	Harju	kriminaalasi	X	2017	22.05.2018	D9
10	1-18-2517	Harju	kriminaalasi		2016 – 2017	10.04.2018	D10
11	1-17-9702	Harju	kriminaalasi	X	2017	07.11.2017	D11
12	1-17-9347	Tartu	kriminaalasi	X (e-toimik)	2017	07.11.2017	D12
13	1-17-9335	Tartu	kriminaalasi	X (e-toimik)	2017	07.11.2017	D13
14	1-17-6446	Tartu	kriminaalasi	X (e-toimik)	2017	18.07.2017	D14
15	1-16-8520	Tartu	kriminaalasi	X (e-toimik)	2016	17.11.2016	D15
16	4-16-6707	Harju	väärteoasi		2016	27.10.2016	D16
17	1-16-8448	Harju	kriminaalasi		2015 – 2016	26.10.2016	D17
18	4-16-4652	Harju	väärteoasi		2016	19.10.2016	D18